

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Факультет психології

Кафедра психології розвитку

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

**ЦІННІСНО-СМИСЛОВІ ЧИННИКИ ВИБОРУ ПРОФЕСІЇ ВПО
РАНЬОГО ЮНАЦЬКОГО ВІКУ**

Спеціальність 053 «Психологія»

Освітньо-професійна програма «Психологія дитинства
та сім'ї з основами психотерапії»

Здобувача вищої освіти
ОС «Магістр»
Анастасії ТИМОШЕНКО

Науковий керівник:
к.психол.н., доцент,
доцент кафедри
психології розвитку
Яна ЗАПЕКА

Допустити до захисту в ДЕК
кафедра психології розвитку
протокол № __ від _____
Завідувач кафедри:
Наталія ДЕМБИЦЬКА
_____ (підпис)

КИЇВ - 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ ЮНАКІВ У ПЕРІОД ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ.....	7
1.1. Поняття ціннісно-сміслової сфери особистості в психологічній літературі.....	7
1.2. Особливості професійного самовизначення в юнацькому віці	14
1.3. Вплив ціннісно-сміслової сфери юнаків на вибір професії	23
Висновки до розділу 1	29
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНО-СМИСЛОВИХ ЧИННИКІВ ВИБОРУ ПРОФЕСІЇ ВПО ЮНАЦЬКОГО ВІКУ	32
2.1. Методика і організація емпіричного дослідження	32
2.2. Аналіз та інтерпретація результатів.....	38
Висновки до розділу 2	53
РОЗДІЛ 3. РОЗРОБКА ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОГО ТРЕНІНГУ ДЛЯ ЮНАКІВ	56
3.1. Розробка програми профорієнтаційного тренінгу для юнаків.....	56
3.2. Аналіз ефективності профорієнтаційного тренінгу для юнаків	68
Висновки до розділу 3	72
ВИСНОВКИ.....	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	77

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасні умови розвитку суспільства активізують особливу важливість професійного вибору особистості. Зміни, що відбуваються в українському суспільстві під впливом різних соціально-економічних чинників мають прямий вплив на особистість людини та її вибір. Зокрема, наразі одним з найбільш кризових чинників впливу є саме повномасштабне вторгнення. Тисячі працівників вимушено змінили професію після початку війни, адже сталася зміна пріоритетів, цінностей, мотивів. А також велика частина населення змушена була покинути стале місце проживання і шукати роботу в іншому місті. На даний момент в українському суспільстві відбувається кардинальна зміна цінностей та життєвих орієнтацій, у зв'язку із загрозою, під тиском якої кожного дня перебувають громадяни України. Окрім працевлаштованих, зміни торкнулися і молодшого покоління, у тому числі старшокласників, які знаходяться на етапі вибору професії.

У зв'язку з ситуацією в країні мають місце дослідження професійного вибору старшокласників в умовах війни. А саме особливу увагу потрібно звернути на ціннісно-сміслову сферу юнаків. У свою чергу дослідженнями з означеної проблематики займалися К. О. Журба (2020), І. В. Когут (2020), М. А. Садова (2020), І. І. Ткачук (2023), Г. В. Чайка (2015), Т. А. Яновська(2020). Зокрема К. О. Журба(2020) у своїх роботах розглядала смисложиттєві цінності підлітків в умовах війни, а також війну як чинник впливу на смисложиттєву сферу підлітків. І. В. Когут та Т. А. Яновська (2020) досліджували загальні особливості ціннісно-сміслові сфери підлітків, у тому числі емпірично досліджували особливості ціннісних ієрархій та суперечні смислові утворення. М. А. Садова (2020) досліджувала вплив ціннісно-сміслові сфери на професійне самовизначення молоді, а саме цінності-цілі, цінності-норми та цінності-бажання під час вибору професії. І. І. Ткачук (2023)

у своїй роботі про кар'єрне самовизначення старшокласників наголошувала на заходах, які спрямовані на розвиток особистих ресурсів учнів для їх вдалої побудови власного професійного майбутнього. Г. В. Чайка (2015) у своєму дослідженні виявила трансформацію смислової структури особистості та перебудову ціннісних орієнтирів.

Дослідження в даній сфері є актуальними насамперед через те, що під впливом кризової ситуації в країні – воєнного стану, відбувалася істотна зміна ціннісних орієнтацій не тільки дорослих, а й школярів. У даний час потрібно звертати увагу на важливість підтримки молоді, що стосується також і їхнього професійного вибору. Дослідження ціннісно-смилових чинників вибору професії юнаками в умовах війни дасть змогу зрозуміти вплив війни на ціннісно-смилову сферу юнаків, які мають ще не до кінця сформовані смислові утворення та життєві цінності. Дане дослідження допоможе розглянути професійний вибір юнаків в умовах воєнного стану, щоб мати змогу переглянути або переосмислити методи профорієнтаційної роботи з учнями. Зокрема мати розуміння на які аспекти потрібно звертати більше уваги, враховуючи сучасні події.

Під час війни зростає фактор невизначеності, який має безпосередній вплив на смисложиттєву сферу юнаків, що викликає ускладнення як і в побудові стосунків, так і життя в цілому. У юнацькому віці людина долає багато різних труднощів, а у даному випадку ще й переживає війну. Тому вибір професії стає ще проблематичнішим. Дослідження у даному напрямку розширить наше розуміння про вибір професії у такий складний кризовий період і дасть змогу допомогти юнакам у процесі вибору професії.

Таким чином, недостатня теоретична розробленість та практична значущість чинників вибору професії юнаками в умовах війни зумовили актуальність теми магістерської роботи «Ціннісно-смилові чинники вибору професії ВПО раннього юнацького віку»

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити ціннісно-сміслові чинники вибору професії юнаками в умовах війни.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання дослідження:**

1. Проаналізувати та узагальнити теоретико-методологічні підходи до вивчення ціннісно-сміислової сфери особистості юнаків.
2. Спланувати емпіричне дослідження та встановити ціннісно-сміслові особливості вибору професії ВПО юнацького віку.
3. Провести аналіз та інтерпретацію результатів дослідження: дослідити відмінності за досліджуваними змінними у групах юнаків за критерієм наявності статусу ВПО та провести кластерний аналіз даних.
4. Розробити програму профорієнтаційного тренінгу для юнаків.

Об'єктом дослідження є: професійне самовизначення

Предметом дослідження є: ціннісно-сміслові чинники вибору професії ВПО в юнацькому віці.

Для розв'язання визначених завдань у роботі були використані такі **методи дослідження:** комплекс теоретичних, емпіричних та статистичних методів. Теоретичні методи – аналіз, систематизація та узагальнення даних, що представлені у науковій літературі щодо сучасного стану досліджень за даною темою; емпіричні методи – психодіагностичні методики: методика Ш. Шварца PVQ «Портрет цінностей» (адаптація Семків І.); методика О. Фанталової «Рівень співвідношення «цінності» і «доступності» в різних життєвих сферах» (модифікація Субашкевич І.); опитувальник професійної спрямованості (ОПС) Дж. Голланда (модифікація В. В. Синявський, О. О. Яцишин); методика «Мотиви вибору професії» (за В. А. Семиченко); методика «Діагностика соціально-психологічних настанов особистості в мотиваційно-потребовій сфері» (О. Потьомкіної).

Для обробки даних було застосовано комплекс математико-статистичних методів: методи описової статистики, зокрема: табулювання, кількісна оцінка даних, а також кореляційний аналіз, кластерний аналіз, аналіз значущих відмінностей.

Вибірка дослідження. У цьому дослідженні взяли участь 73 респонденти – учні старших класів, зокрема 9-11 класів, віком 15-16 років. Серед них 42 дівчини і 31 хлопець, окрім цього 32 досліджуваних (41%) мають статус внутрішньо переміщеної особи. Опитування проводилося у форматі онлайн із використанням Google-Form.

Теоретична значущість одержаних результатів полягає у з'ясуванні особливостей вибору професії юнаками в умовах війни, а зокрема встановлення відмінностей у ціннісно-сміслових орієнтирах вибору професії юнаками, які опинилися в складних життєвих обставинах в умовах війни та мають статус ВПО.

Практична значущість одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані психологами для удосконалення профорієнтаційної роботи зі старшокласниками в умовах воєнного стану.

Структура та обсяг роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел, що налічує 44 найменування, з них – 4 іноземною мовою, та 11 додатків. Дослідження містить 13 таблиць і 4 рисунки. Основний зміст викладено на 73 сторінках комп'ютерного набору.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ ЮНАКІВ У ПЕРІОД ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ

1.1. Поняття ціннісно-сміслової сфери особистості в психологічній літературі

Досліджуючи ціннісно-сміслові чинники вибору професії юнаками в умовах війни насамперед важливо ознайомитися з ціннісно-сміисловою сферою особистості в теоретичних дослідженнях. Існує велика кількість досліджень даної теми. Ціннісно-сміслова сфера – одна з ключових сфер, які мають вплив на професійний вибір особистості. Тема ціннісно-сміслової сфери особистості була важливою завжди, адже стосується розвитку особистості в суспільстві. Ми розкриємо основні погляди дослідників на вивчення ціннісно-сміслової сфери. Дослідженням ціннісно-сміслової сфери особистості займалися багато вітчизняних дослідників.

У свою чергу Т. Л. Антоненко (2022) визначає ціннісно-сміслову сферу як головну частину всіх визначальних центрів особистості, що творить цю особистість. Цінності та смисли особистості відображають її природу, зокрема інтереси, потреби, прагнення та вибір видів діяльності. Обираючи цінності: матеріальні та духовні, особистість набуває смисл свого життя.

Т. М. Северіна (2013) розглядає ціннісно-сміслову сферу як структурно-функціональний компонент особистості, а також пов'язує її з такими сферами як: мотиваційно-потребовою, емоційно-вольовою та когнітивною сферами, які також виконують регулятивну та системоутворювальну функції.

Дослідниця С. С. Гусаківська (2014) у своїй роботі визначає ціннісно-сміслову сферу особистості як багаторівневу, ієрархізовану складну структуру, що в себе включає сукупність цінностей, ціннісних орієнтацій, а також особистісних смислів. У свою чергу взаємозв'язок цих елементів впливає на різні складові життя особистості. Науковиця наголошує на тому, що ціннісно-

сміслова сфера – важливе утворення людської психіки, при тому, що його формування та функціонування можливі лише в умовах соціуму, контексті реальних людських стосунків, а також процесів навчання та виховання.

М. М. Лук'яненко (2018), у своєму дослідженні розвитку ціннісної сфери молодших школярів, визначає поняття цінностей як таке, а допомогою якого можна охарактеризувати особистісно значущий смисл певних предметів, явищ або станів для особистості, які забезпечують їй психологічну рівновагу та задоволення. Дослідниця доходить висновку про те, що ціннісна сфера – найважливіша складова характеристики особистості, а також є показником її становлення. Вона зазначає, що ступінь розвиненості та особливості становлення цінностей є показником рівня розвитку цілісності особистості. Система цінностей у свою чергу утворює духовну основу потреб та інтересів особистості.

Серед зарубіжних дослідників, які досліджували поняття цінностей, варто виділити М. Рокича (1973) який у своїх працях розглядав ціннісні орієнтації як спрямованість особистості на певні цінності, цілі, а також засоби досягнення цих цілей. Ш. Шварц (1992) запропонував концептуальне визначення цінностей, яке включає п'ять формальних ознак: цінності – це поняття та переконання; вони стосуються бажаних кінцевих станів або ж поведінки; стосуються специфічних ситуацій; цінності управляють вибором людини, а також оцінкою подій та поведінки; цінності є упорядкованими щодо важливості.

Розглядаючи смислову підсистему ціннісно-сміслової сфери варто розглянути роботи психологів-екзистенціалістів, зокрема В. Франкла та І. Ялома. В. Франкл (2019) запропонував ідею того, що смисл – це головна потреба особистості, а також її рушійна сила розвитку. На думку дослідника, людина у своєму житті є «орієнтованою на смисл», вона довгий час його шукає, адже це одна з найважливіших складових життя особистості. Смисл виступає у цьому руслі як ідеальний образ, до якого людина хоче дістатися. Крім цього

автор також звертав увагу на те, що у психологічно зрілої особистості в основі смислу лежать саме цінності, які є спільними для більшості людей, зокрема до таких цінностей можна віднести: любов, добро, істина та краса. Коли людина реалізовує смисл свого життя, то реалізується і сама. Згідно з цим, аналізуючи дані твердження, можна підсумувати, що смисл стимулює розвиток особистості, підштовхує зростати протягом всього життя. Відповідно можна сказати, що знаходження людиною смисла життя рівносильне знаходженню можливості до самоактуалізації, а також свого місця у світі.

О. В. Іванова (2016) у своєму дослідженні розвитку смисложиттєвих орієнтацій в юнацькому віці стверджує, що смисложиттєві орієнтації – це динамічна структура, відповідно вони відрізняються в юнацькому і в дорослому віці. Смисложиттєві орієнтації залежать не тільки від вікових особливостей, а й зокрема від того, що саме транслює соціум, у якому вона перебуває. Також сюди безпосереднім чином відноситься рівень особистісного та духовного розвитку. Тобто смисложиттєві орієнтації насамперед визначаються індивідуальністю кожної особистості.

Таким чином, спираючись на наведені вище трактування ціннісно-сміслової сфери особистості можна підсумувати те, що ціннісно-сміслова сфера особистості є структурно-функціональним компонентом особистості, вона включає в себе цінності, ціннісні орієнтації та особистісні смисли. Ціннісно-сміслова сфера є важливим утворенням людської психіки, проте її формування та функціонування можливі лише за умови знаходження людини в соціумі.

Отже, враховуючи визначення науковців, можна підсумувати, що ціннісно-сміслова сфера особистості є динамічною функціональною системою, вона формує цілі життєдіяльності людини та її смисли, а також регулює способи їх досягнення.

Важливим аспектом дослідження ціннісно-сислової сфери особистості є її структурні компоненти. Аналізуючи дослідження вчених, зокрема О. В. Москаленко (2010), можна стверджувати про те, що ціннісно-сислова сфера в своїй внутрішній організації має такі компоненти як: когнітивний (сисловий), емотивний (емоційно-оцінний), а також конативний або ж поведінковий компонент. Відповідно до цього когнітивний компонент являє собою сисложиттєві уявлення, ідеали особистості, а також переконання, які в свою чергу визначають її загальну спрямованість. Емотивний компонент складається з емоційно-оціночних ставлень людини до її оточення та до самої себе. Поведінковий компонент складається з певної системи вчинків та дій, а також спрямованістю діяльності та поведінки особистості в різних ситуації та умовах. Спираючись на дослідження О. В. Москаленко (2010) відомо, що ціннісно-сислова сфера має наступні компоненти:

1. Спрямованість особистості – вказує безпосередньо вектор ціннісно-сислової сфери, тобто переважаючий тип спрямованості особистості. Варто зазначити, що в залежності від умов, а також під дією певних психологічних або соціальних чинників, вона має властивість змінюватися.

2. Ціннісні орієнтації особистості – визначають переважання в особистості цінностей конкретного виду, до яких належать: цінності досягнень (визнання, повага, соціальний статус), особистісні цінності (здоров'я, матеріальне становище, відпочинок), суспільно-соціальні цінності (кохання, пізнання нового, спілкування, допомога іншим). Відповідно до цього варто зазначити, що ціннісні орієнтації, так само як і спрямованість, можуть корегуватися під впливом певних факторів. Це може стосуватися і зміни домінантного виду цінностей або ж змін ієрархії цінностей одного виду. В залежності від змін, які відбуваються у житті особистості, набутті нового досвіду, цінності можуть видозмінюватися разом зі світоглядом та оточенням особистості в даний момент часу. Ціннісно-сислові орієнтації визначають

головну позицію особистості, тим самим впливаючи на активність людини в суспільстві та праці.

3. Смыслжиттєві орієнтації особистості – мають в собі життєві цілі особистості, міру її задоволення власною життєдіяльністю та самореалізацією, а також говорять про відчуття в особистості повного контролю над своїм життям та долею, наявність вибору. Міра розвиненості в людини кожного з перерахованих положень свідчить про чіткість та визначеність безпосередньо смысложиттєвих орієнтацій.

4. Самоактуалізація – це важливий компонент змісту ціннісно-смыслової сфери особистості. Самоактуалізація є своєрідним показником розвитку потенціалу особистості, реалізації її можливостей, ступінь та напрямок самоактуалізації. Ці поняття і визначають особливості ціннісно-смыслової сфери особистості.

Таким чином, дані компоненти виділяються авторкою як структурна модель ціннісно-смыслової сфери особистості і дають загальне уявлення про те, що дослідження кожного компоненту структури ціннісно-смыслової сфери дасть можливість визначити особливості ціннісно-смыслової сфери досліджуваної особистості (рис.1.1)

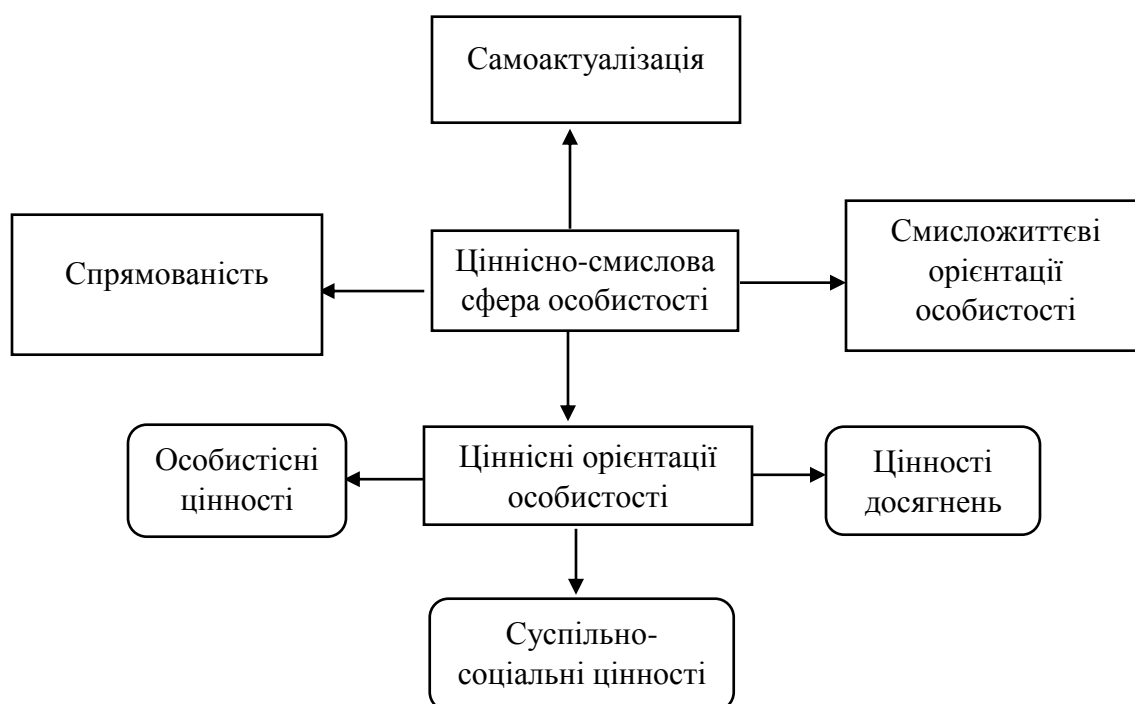

Рис.1.1. Структурна модель ціннісно-сміслової сфери (О. В. Москаленко)

Аналізуючи дослідження структурних компонентів ціннісно-сміслової сфери особистості, варто також звернути увагу на дослідження С. О. Моткова (2018) щодо феномену ціннісно-сміслової сфери та її місці в структурі особистості. Дослідник зазначає, що в структурі ціннісно-сміслової сфери можна виділити дві підсистеми: ціннісну – ціннісна сфера та смисловою – смислова сфера. Відповідно ціннісні орієнтації особистості – найбільш досліджений психологічний механізм ціннісної підсистеми. Ціннісні орієнтації визначають спрямованість особистості на професійні вподобання, на певні інтереси, на вибір друзів. Таким чином, можна визначити, що ціннісні орієнтації, впливаючи на спрямованість, також можуть впливати і на світогляд особистості, і на її поведінку. Згідно з цим ціннісні орієнтації можна визначити як складний феномен, який виконує багато функцій, а також відіграють велику роль у сприйнятті людиною себе, оточуючих та навколишнього середовища. Особливістю дослідження С. О. Моткова (2018) є теорія про схожість понять «цінності» та «установки», аргументуючи це тим, що цінності – фактор, який обумовлює готовність людини до певної активності, а також формує певні упередження щодо неї. Саме тому дослідник виділяє установки як другий механізм у ціннісній підсистемі ціннісно-сміслової сфери.

Щодо смислової підсистеми, то автор зазначає, що особистісні смисли – це важливий фактор для формування особистісної ідентичності, а це у свою чергу впливає на реалізацію смислів у поведінці людини. Серед головних завдань смислової сфери виділяють орієнтацію людини, а також утворення мотивів та спонукання до дій. У загальному найчастіше серед механізмів смислової сфери виділяють наступні: самовідношення, смисложиттєві

орієнтації та смислові установки. На основі цього автор виділив модель ціннісно-смислової сфери особистості (рис.1.2).

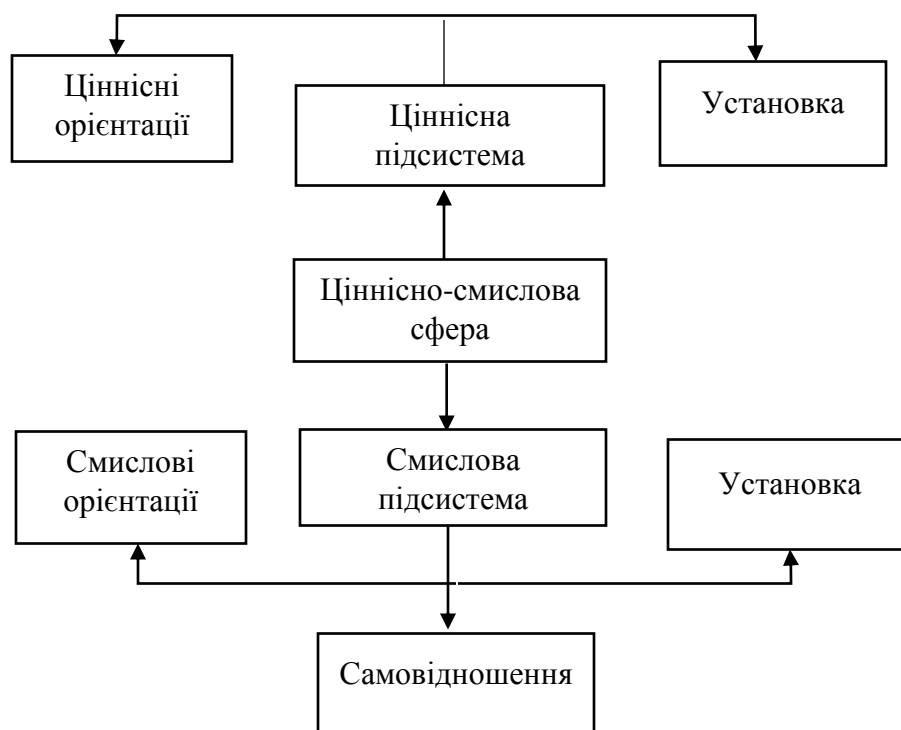

Рис.1.2. Модель ціннісно-смислової сфери особистості (С. О. Мотков)

Таким чином, підсумовуючи, варто сказати, що структура ціннісно-смислової сфери є досить динамічною. Погляди на структуру ціннісно-смислової сфери дещо відрізняються, проте в загальному дослідники виділяють ціннісний та смисловий компоненти, що взаємо впливають один на одного.

Отже, узагальнюючи даний підрозділ, підсумовуємо, що ціннісно-смислова сфера особистості – це структурно-функціональний компонент особистості, яка включає в себе цінності, особистісні смисли, а також ціннісні орієнтації особистості. Ціннісно-смислова сфера особистості є центральним утворенням особистості, вона має багаторівневу структуру, а також динамічна –

змінюється під впливом часу, а також іноді й середовища у якому знаходиться особистість. Ціннісно-сміслова сфера відіграє важливу роль на всіх етапах життя людини, Сюди відноситься і виявлення потреб, що є значущими для особистості, і також визначення мети людини і оцінка нею результатів своєї діяльності. Щодо структури ціннісно-сміислової сфери особистості, то узагальнюючи, варто сказати, що вона також є динамічною і може змінюватися під впливом певних кризових чинників.

1.2. Особливості професійного самовизначення в юнацькому віці

Проблема професійного самовизначення особистості має важливе місце у психологічних дослідженнях, адже це поняття стосується дуже важливого етапу становлення особистості. Найбільш актуальним питання професійного самовизначення стає безпосередньо в юнацькому віці. Серед труднощів, з якими стикаються юнаки кожного дня питання професійного самовизначення є одним з найважливіших. У юнацькому віці юнаки знаходяться у пошуках себе, а також свого місця в суспільстві.

Професійне самовизначення – це цілісний, інтегративний процес, у якому особа має можливість реалізувати свої життєві та моральні цінності. Певним чином його можна охарактеризувати як вибір людиною напрямку та змісту свого розвитку в майбутньому, сфери її реалізації, засобів реалізації індивідуальних якостей людини, її здібностей, а також вибір соціального середовища, для того, щоб втілити життєву мету та наявні моральні цінності. Крім того професійне самовизначення характеризується як багатомірний процес, у якому реалізуються основні життєві цінності людини, її життєві домагання і певні аспекти особистісного та соціального самовизначення. Успіх у професійному самовизначенні юнаків залежить не тільки від вміння приймати

рішення, а й також від прагнення до самореалізації і усвідомлення себе головним суб'єктом власного життя.

На думку О. П. Гуцуляк (2021) серед чинників, що впливають на професійне самовизначення особистості, можна виділити наступні: аутопсихологічну компетентність особистості, самопізнання, активність, внутрішні суперечності та індивідуально-психологічні особливості. Загалом саме від індивідуально-психологічних особливостей юнаків, як наголошує авторка, залежить ефективність професійної діяльності у дорослому віці.

Окрім цього, розглядаючи чинники професійного самовизначення саме в юнацькому віці, О. А. Ляшенко (2014) виділяє дві групи чинників: перша – зовнішні чинники, що пов'язані з впливом соціуму, друга – внутрішні чинники, які залежать безпосередньо від особистісних психологічних якостей юнаків. Аналізуючи детальніше першу групу чинників, автор виділяє декілька головних компонентів, які відносяться до цієї групи. Одним із найважливіших компонентів першої групи виділяється вплив батьків. Вони можуть різними способами здійснювати свій вплив на професійне самовизначення власної дитини, зокрема стимулювання до певної професійної діяльності, яку самі можуть здійснювати або ж готують дітей до передачі сімейного бізнесу. Також у юнацькому віці думка однолітків є досить впливовою і у питанні професійного самовизначення. Сюди можна віднести як і професійні вподобання, так і вибір навчального закладу, спираючись на думку друзів. До компонентів першої групи також відносять вплив вчителів. Окремо автор виділяє вплив місця проживання юнаків, адже вибір університету часто від цього залежить.

Таким чином, підсумовуючи аналіз першої групи чинників професійного самовизначення юнаків, можна сказати, що соціум, у якому проживає особистість може мати досить значний вплив на вибір професії. Цей вплив має особливе значення у тому випадку, коли юнак не має достатньої впевненості в

своєму виборі і ставить думку і бажання інших вище за свої власні. Тобто згідно з цим, варто зробити висновок про те, що вплив соціуму при виборі професії є важливим, проте не повинен бути головним і вирішальним при остаточному виборі.

Зокрема варто розглянути другу групу чинників, до яких відносять внутрішні чинники – особисті психологічні якості. Тут автор виділяє перелік тих індивідуально-психологічних особливостей юнаків, які мають вплив на професійне самовизначення, а саме: здібності та спрямованість особистості – їх наявність допомагають юнакам в успішному виконанні професійних завдань, а також викликають інтерес до виконуваного виду діяльності; інтернальний локус контролю – прийняття особистої відповідальності за дії особистості, їх результат, і відповідно професійний вибір; рівень самооцінки – якщо юнаки будуть адекватно оцінювати свої можливості, то це позитивно вплине на становлення професійного самовизначення; рівень домагань – розуміння юнаками своїх можливостей, цінностей, які є важливими у даний період життя; рівень мотивації до навчальної діяльності – при співвіднесенні мотивів та мети навчальної діяльності у юнаків можуть реалізовуватися мотиви їх професійного навчання і відповідно з'являтися нові; зацікавленість у майбутній професії – наявність у юнака усвідомленої потреби у виборі професії, вона проявляється у вигляді певної набутої активності; наявність певних гендерно-статевих відмінностей, зокрема, як зазначає автор, дівчата віддають перевагу роботі з людьми і для них має велике значення висока якість виробничих відносин, у свою чергу хлопці бажать свободи та автономії діяльності; рівень рефлексивності – на думку автора, саме рефлексивність є визначальним фактором впливу при розвитку більшості вищеперахованих компонентів і сприяє свідомому вибору професії юнаком.

С. В. Горський (2022) виділяє певні загальні психологічні закономірності професійного самовизначення, а саме: проблема вибору професії особистості

пов'язана з її особистісними проблемами, через це автор наголошує на тому, що важливо спершу знайти свою життєву мету. Це у свою чергу показує вміння особистості будувати своє майбутнє та життєві перспективи і відповідно також свідчить про рівень особистісної зрілості. Щодо другої закономірності, то вона полягає в тому, що професійне самовизначення означає здійснення особистістю свідомого критичного аналізу, самооцінки своїх здібностей – і природніх, і набутих, а також усвідомлення своїх можливостей. Тобто на основі цього можна визначити, що здійснення професійне самовизначення також має під собою процес розуміння людиною різниці між своїми здібностями, нахилами та задатками та саме тим вимогам, які стосуються обраної професії. Таким чином, усвідомивши ці розбіжності, прийнявши невідповідність і згідно з цим почати займатися коригуванням, саморозвитком для подальшої успішної професійної діяльності в бажаній сфері.

У свою чергу С. В. Горський (2022) також у своєму дослідженні професійного самовизначення особистості зазначає, що професійне самовизначення молоді певною мірою є індивідуальною взаємодією з мікросоціумом. У випадку, коли особистість не змогла самореалізуватися, це також означає, що вона не здатна адаптуватися до сучасних соціально-економічних вимог суспільства, в якому вона існує. У зв'язку з цим має місце виділити, що мобільність особистості, її вміння правильно оцінити ситуацію, вчасне прийняття рішень щодо професійної діяльності – її зміни чи певного коригування, є саме тими показниками і запорукою успішної професійної діяльності та самореалізації, на думку науковця. Таким чином суть полягає в тому, що процес самовизначення є вагомим в житті молоді особистості, особливо в сучасних умовах, коли існує не тільки висока конкуренція на ринку праці, а й кризова ситуація, яка безпосередньо на цей вибір впливає. Крім того, за словами дослідника, сам процес самовизначення вимагає від особистості

постійного коригування її ціннісних орієнтацій для формування свого власного ідеального образу професіонала, яким юнаки планують бути в майбутньому.

У своєму дослідженні сформованості професійного самовизначення старшокласників Н. Тимошенко (2020) виявила, що третина юнаків визначилися щодо майбутньої професійної діяльності, у той час як 66% або визначились частково, або взагалі не визначились. Це свідчить про те, що професійне самовизначення не є достатньо сформованим. Результати дослідження науковиці висвітлюють те, що визначальним мотивом у виборі професії серед юнаків є рівень заробітної платні. Крім того дослідницею також звертається особлива увага на формування ціннісних та мотиваційних установок щодо професійної діяльності під впливом батьків. Адже результати дослідження свідчать також про те, що існує досить високий рівень впливу авторитету сім'ї на вибір професії, і варто звернути увагу на відповідно дуже малий відсоток юнаків обирають професію самостійно. Тобто на основі даного дослідження можна зробити висновки про те, що вплив батьків наразі є досить важливим фактором при виборі професії. Це можна пояснити тим, що батьки зазвичай не просто орієнтують на вибір професії, а спрямовують на конкретний вид діяльності і враховують різні фактори, які для самих батьків є важливими, наприклад, наскільки близько університет знаходиться до місця проживання.

Відповідно до результатів проведеного дослідження Н. Тимошенко (2020) провела також емпіричне дослідження для глибшого вивчення професійного самовизначення юнаків. Згідно з цим вона досліджувала типи особистості юнаків, в основі яких лежить поєднання типу особистості зі сферою професійної діяльності, яка найбільш притаманна досліджуваним. Таким чином, дослідниця робить висновки про те, що найбільше серед учнів переважає саме соціальний тип, який характеризується орієнтованістю на соціальні норми, мають хороші вербальні здібності і прагнуть спілкуватися людьми. Відповідно

найнижчий відсоток досліджуваних виявилися з реалістичним та підприємницьким типами.

Розглядаючи детальніше чинники впливу на професійне самовизначення юнаків, звертаємо увагу також на мотиви вибору професійної діяльності. Т. Д. Кочубей та М. С. Міщенко (2021) у своєму дослідженні вибору професії юнаками розглядали мотиви вибору професії, що визначають чому саме обирається та чи інша професійна діяльність. У висновку науковці зазначають, що при вивченні мотивів вибору професії серед досліджуваних було виявлено переважну схильність саме до зовнішніх мотивів вибору професії, зокрема сюди відносяться висока заробітна плата, престижність професії, боязнь осуду від інших та ін. У той час як схильність до внутрішніх мотивів продемонстрували лише 16% досліджуваних, що у свою чергу вирізняє такі мотиви як особистісні та суспільні потреби, а також прагне проявляти свої творчі здібності, комунікативні навички, а також бажання кар'єрного росту. Разом з дослідженням мотивів вибору професії дослідниці звернули увагу також на питання безпосередньої готовності до вибору професії. За словами науковиць готовність до вибору професії передбачає: усвідомленість особистістю своїх можливостей та здібностей, інтересів, захоплень. Дослідження цього питання дало наступні результати: половина досліджуваних мають низький рівень сформованості готовності до вибору професії, відповідно третина характеризується повною неготовністю до вибору професії, і лише дуже малий відсоток досліджуваних має високий рівень готовності до вибору. Аналізуючи дане дослідження можна дійти до висновку про те, що наразі в юнаків переважають саме зовнішні мотиви вибору професії, що може пояснюватися соціально-економічними чинниками, які безпосередньо впливають на професійний вибір. Окрім цього, поєднуючи результати даного дослідження та дослідження Н. Тимошенко (2020), що було розглянуте вище, можна зробити висновок про те, що більшість юнаків мають проблеми з професійним

самовизначенням, тобто мають досить низький рівень сформованості тих якостей, які відповідають за успішний розвиток професійного самовизначення, зокрема сюди також можна віднести і готовність до вибору професії. Тому при аналізі даних досліджень були зроблені висновки про недостатній рівень розвитку професійного самовизначення у юнаків, що може бути результатом багатьох факторів, зокрема як і недостатньої ознайомленості з процесом вибору професії, так і низький рівень самоаналізу юнаками своїх здібностей, можливостей, мотивів, інтересів відповідно до тієї професії, яку вони хочуть отримати.

Саме тому, коли ми говоримо про професійне самовизначення в юнацькому віці, то також варто звернути особливу увагу на професійну орієнтацію. Професійна орієнтація є невід'ємним елементом процесу вибору професії юнаками. Зазвичай професійну орієнтацію юнаки проходять в школі. І цей процес має певні етапи, що спрямовані на розвиток певних процесів. У ході професійної орієнтації юнаки можуть дослідити спрямованості, здібності та нахили до певної професійної діяльності. Крім того також здійснюється самоаналіз мотивації до професійної діяльності, виявлення головних мотивів та бажань юнаків щодо майбутньої роботи. Все це поєднується з ознайомленням зі світом професій, сучасним ринком праці і вимогами до молодого спеціаліста в тій чи іншій сфері.

Досліджуючи детальніше поняття професійної орієнтації та її вплив на професійне самовизначення в юнацькому віці, варто розглянути дослідження Л. Ребухи та О. Шквир (2022), яке стосується саме професійної роботи в закладах загальної середньої освіти. У своєму дослідженні науковиці розглядають поняття професійної орієнтації як процес, який складається з певних етапів. Перший етап стосується визначення готовності школярів безпосередньо до професійного самовизначення. Зокрема також виділяються певні показники, за якими можна визначити цю готовність. До них відносять:

1) Поінформованість учнів про професії, які існують в соціумі, і відповідно мати певні уявлення про ринок праці, про те, які види професійної освіти існують в загальному і у якому навчальному закладі можна здобути знання зі спеціальності по професії, яка цікавить.

2) Сформованість мотивів праці – суспільно значущих мотивів, які будуть відповідати актуальним вимогам сучасного ринку праці.

3) Наявність стійких професійних інтересів до однієї конкретної сфери діяльності.

4) Наявність здібностей до певної професійної діяльності або ж галузі знань, наприклад, математики.

5) Чітка сформованість професійних намірів – для цього потрібно мати чіткі уявлення про зміст обраної професійної діяльності, умови праці та яким чином можна отримати дану професійну освіту.

6) Наявність адекватного рівня професійних домагань, що включає в себе інтереси, самооцінку, здібності, професійні наміри, здоров'я, які у свою чергу узгоджуються між собою і саме на основі ступеня їх розвитку можна припустити успішність у майбутній професійній діяльності.

Щодо другого етапу роботи процесу професійної орієнтації, то він полягає саме у визначенні змісту роботи з учнями, який буде залежати безпосередньо від їхнього віку, ступеня ознайомленості в професіях і також, як було уточнено перед цим – саме готовність до професійного самовизначення. Зокрема, що стосується саме профорієнтаційної роботи з юнаками, дослідниці також виділили певні особливості. Ці особливості стосуються виду роботи з юнаками в залежності від сформованості у них саме професійного наміру. Враховуючи, що в юнацькому віці питання саме вибору професії постає досить гостро, тому варто зауважити, що юнаки вже більше цікавляться не тільки самим змістом професійної діяльності, а й конкретно умовами праці, у які входить і заробітна платня і перспективи розвитку і різні чинники, які можуть впливати на роботу.

Це і буде відрізняти їх, наприклад, від молодших школярів, у яких бажання займатися певною професійною діяльністю стосується здебільшого мрій та фантазій. На відміну від них юнаки вже досить реально можуть і повинні оцінювати професійну діяльність, якою вони прагнуть займатися.

Повертаючись до дослідження Л. Ребухи та О. Шквир (2022), дослідниці розглядали професійну орієнтацію юнаків в обох випадках – і з не сформованим наміром, і з вже сформованим. У першому випадку науковиці виділяють метою профорієнтаційної роботи саме формування стійкого та усвідомленого професійного наміру, що буде враховувати як особливості професійного ринку, так і індивідуальні можливості особистості. Серед завдань профорієнтаційної роботи у цьому випадку виділяють: виявлення професійних здібностей та інтересів, а також можливостей і формування адекватного рівня професійних домагань та самооцінки.

У другому випадку професійної орієнтації, що стосується роботи з юнаками, які вже мають сформовані наміри, сам процес роботи дещо відрізняється від попереднього випадку. На відміну від першого випадку, у даній ситуації акцент буде саме на підтримці вже сформованого сталого професійного наміру. Л. Ребуха та О. Шквир (2022) у цьому випадку виділяють за мету професійної орієнтації саме проведення таких форм роботи, що будуть сприяти підтримці або ж коригуванні професійних намірів, враховуючи запити на ринку праці і також здібності самих юнаків. Відповідно до цього завданням цього виду профорієнтаційної роботи буде розвиток вольової активності юнаків у обраній професійній діяльності, і також буде стосуватися допомоги у виборі тих предметів, які потребують поглибленого вивчення. Крім того серед завдань також можна виділити ознайомлення зі шляхами здобуття обраної професії – коледжі, університети, спеціалізовані курси тощо.

Отже, підсумовуючи даний підрозділ, варто сказати, що особливості професійного самовизначення юнаків безпосередньо полягають в тому, що

насамперед професійне самовизначення - важливий етап становлення особистості, який відбувається у не менш складний та важливий період – юнацький вік, коли може настати переосмислення цінностей, цілей, зміна світогляду. Відповідно професійні вподобання в цей період є не зовсім сталими, тому юнаки потребують особливої підтримки у даній ситуації. Зокрема, саме в особливості було розглянуто різні чинники та фактори, які впливають на професійне самовизначення саме в юнаків. Відповідно, проаналізувавши дослідження науковців, було визначено, що серед основних чинників, які впливають на професійне самовизначення в юнацькому віці виділяють наступні: вплив соціуму – вплив батьків, школи, а якщо точніше, то розглянутого нами питання професійної орієнтації в школі, друзів, менторів і навколишнього середовища в цілому, сюди також можна віднести соціально-економічну ситуацію в країні; вплив безпосередньо індивідуальних характеристик особистості, що стосується зокрема здібностей, нахилів, спрямованості, мотивів вибору професії та цінностей особистості. Зокрема, детальніше про вплив ціннісно-сміслової сфери на вибір професії юнаками буде розглянуто в наступному підрозділі.

1.3. Вплив ціннісно-сміслової сфери юнаків на вибір професії

У попередньому підрозділі нами було визначено, що ціннісно-сміслова сфера особистості є одним із чинників впливу на професійне самовизначення юнаків. Саме у тому у даному підрозділі буде розглянуто саме детально вплив ціннісно-сміслової сфери юнаків на вибір ними професії.

Тема дослідження ціннісних орієнтацій юнаків при виборі професії завжди набуває особливо важливого значення, коли це стосується кризових ситуацій в суспільстві чи країні. Адже ціннісні орієнтації змінюються не тільки під впливом часу, а й під впливом суспільства. Наразі ціннісні орієнтації юнаків можуть суттєво відрізнятись від тих, які були актуальні ще декілька років тому.

Спираючись на теоретичні дослідження, проаналізовані в попередніх підрозділах, було визначено, що в даний час цінності, які стосуються професійного самовизначення юнаків більшою мірою є сформовані під впливом батьків і орієнтуються здебільшого на престижність професії та матеріальне забезпечення, проте в дуже рідких випадках цей вибір залежить від так званого поклику до професії.

Розглядаючи дане питання М. А. Садова (2020) наголошує на тому, що ціннісні орієнтації є основою, на якій юнаки вибудовують життя і в особистісному сенсі, і в професійному. Цінності, на думку авторки, у руслі професійного самовизначення виступають як певні потреби у такому ставленні до професії, де має місце творче ставлення, при якому формуються професійно-значущі якості, а також відбувається моделювання професійних дій на основі того професійного ідеалу, який юнаки вже мають в своєму уявленні.

Л. Шуляка-Владика (2023), у своєму дослідженні серед майбутніх студентів, зазначає, що в руслі професійного самовизначення цінності особистості визначають декілька головних критеріїв, які впливають на вибір професії, зокрема: напрями інтересів та бажань особистості, ієрархія індивідуальних вподобань, мотиваційні та цільові стратегії, рівень професійної придатності особистості, уявлення реальності та механізмів відбору на підставі певних критеріїв значущості; ступінь готовності до втілення власних планів на життя, створення свого життєвого проекту. Відповідно перераховані вище критерії стосуються не тільки юнаків, проте кожен з них набуває своїх певних особливостей, враховуючи відповідні особливості юнацького віку. Тому й вплив на вибір професії буде відповідно цих індивідуальних особливостей в юнаків.

С. В. Косянчук (2014), досліджуючи питання формування ціннісно-сміслових орієнтацій у юнаків, зазначала, що та інтеграція ціннісних і сміслових орієнтацій, яка відбувається у юнаків при формуванні загального

поняття ціннісно-сміслових орієнтацій, тісно переплітається з самовизначенням особистості, з визначенням індивідуальності, а також формування цінностей по відношенню до суспільства. Саме тому дана актуалізація ціннісно-сміслових орієнтацій, що відбувається в цьому періоді розвитку особистості, є невіддільною від особистісного самовизначення людини, у різних аспектах її життя. І саме у цей період відбувається переосмислення людиною її соціальних цінностей і вибудовування на основі цього власної поведінки. Тобто, згідно з думкою авторки, можна зробити висновок про те, що формування і актуалізація ціннісно-сміислової сфери юнаків впливає на всі аспекти їхнього життя, а відповідно і на професійний вибір.

На думку А. А. Лепехи (2020) ціннісно-сміслову сферу юнаків слід розглядати через призму мотиваційної спрямованості та особливості самовизначення і життєвої активності. При дослідженні ціннісно-сміислової сфери юнаків, дослідницею було виявлено, що існують значущі розбіжності у структурі функціонування ціннісної сфери хлопців та дівчат. Відповідно за результатами дослідження А. А. Лепехи (2020): юнаки є більш орієнтованими на досягнення успіху, у той час як дівчата орієнтовані на забезпечення комфортної життєдіяльності, і саме для дівчат, за результатами дослідження, матеріальне задоволення є більш значущим, аніж для юнаків. Проте щодо системи особистісних смислів, за результатами дослідження, суттєвих розбіжностей між дівчатами та хлопцями не виявлено.

Розглядаючи ціннісно-сміслову сферу юнаків з різною професійною спрямованістю Л. П. Журавльова та Т. А. Матюшенко (2009) виявили, що ціннісно-сміслова сфера юнаків впливає на їх професійну спрямованість. Зокрема юнаки, які за результатами дослідження є більш спрямованими на педагогічну діяльність мали виражені альтруїстичні цінності, у той час, як юнаки з переважаючою спрямованістю на фізичну діяльність, активність та спорт мали виражені комунікативні та статусні цінності. Таким чином можна

зробити висновок про те, що переважаючі цінності особистості будуть впливати на вибір того типу професії, яка буде відповідати цим цінностям.

У свою чергу О. А. Демчук (2021) у своєму дослідженні ціннісних орієнтацій юнаків, визначив, що саме духовні цінності, цінності добробуту, а також цінності життя та здоров'я займають головні позиції у системі їх цінностей. Відповідно щодо вибору професії, то було визначено, що переважна більшість досліджуваних, тобто більше половини юнаків мають цінності, які вони вважають як такі, що вплинуть на вибір саме «гарної роботи». У розумінні науковця і за результатами його дослідження це поняття для юнаків означає мати високий дохід, мати можливість побудувати кар'єру – ці два критерії є переважаючими у 50% досліджуваних. Спираючись на висновки дослідника, маємо розуміння про те, що при виборі професії у переважної більшості юнаків домінують цінності добробуту, які пов'язані з матеріальною складовою життя. У той час згідно з дослідженням третина юнаків під поняттям «гарної роботи» мають на увазі роботу, яка буде приносити користь людям. Відповідно у цієї частини юнаків при виборі професії домінують духовні цінності. При цьому досить малий відсоток досліджуваних при виборі професії будуть керуватися змістом роботи та творчим боком діяльності.

У результаті аналізу даного дослідження можемо зробити висновок про те, що ціннісні орієнтації юнаків впливають на вибір професії таким чином, що вони будуть визначати головні причини, домінуючі мотиви та сам сенс роботи при здійсненні професійного вибору. Відповідно можемо сказати, що ті цінності, які сформувалися в юнаків на даному етапі життя будуть визначальним фактором при аналізі професій та їх переваг чи недоліків для подальшої професійної діяльності.

О. Д. Главінська (2011), досліджуючи професійну самосвідомість юнаків, наголошувала на важливості ціннісних орієнтацій у формуванні ідентичності юнаків, зокрема це стосується і впливу на професійне самовизначення. У своєму

дослідженні вона наголосила, що при нинішньому економічному стані країни відбувається певна деформація професійних цінностей у юнаків. Ця деформація стосується того, що все більше юнаків обирають професію, бо прагнуть матеріального благополуччя. Тобто, як зазначає науковиця, юнаки мотивуються високим доходом, при цьому не маючи достатніх навичок чи здібностей для виконання професійної діяльності. Це зумовлено тим, що сучасний ринок праці та існування в його умовах змушують юнаків змінювати мрії, бажання, покликання у бік більшої заробітної платні. На фоні цього, за дослідженням науковиці, у юнаків спостерігається наявність протиріччя між мотивацією професійного вибору та можливістю оволодіння цією професією.

У рамках своєї роботи О. Д. Главінська (2011) проводила дослідження для порівняння ціннісних орієнтацій абітурієнтів з різним спрямуванням. Перша група – це психолого-природниче спрямування, друга – історико-соціологічне спрямування. Авторкою були виявлені відмінності в переважаючих цінностях цих двох груп юнаків. Відповідно було визначено, що у юнаків з психолого-природничого спрямування переважають такі цінності як: щастя, гармонія, наявність хороших та вірних друзів. Щодо юнаків з історико-соціологічного спрямування, то серед них переважаючими виявилися свобода та повноцінне життя. Таким чином, можна підсумувати, що ціннісні орієнтації – суттєвий чинник в обумовленні мотивації та вчинків юнаків, що безпосереднім чином впливають на те яку саме професійну діяльність вони оберуть та якими принципами керуватимуться в процесі вибору.

У рамках даної теми варто також розглянути дослідження професійних ціннісних орієнтацій Д. О. Закатнова (2020). Автор у своїй роботі висвітлював те, що професійні ціннісні орієнтації – це один із провідних факторів, що впливають на перспективи кар'єрного розвитку юнаків. Він висвітлював важливість того, що при зміні ціннісних орієнтацій відповідно коригуються або навіть повністю змінюються професійні орієнтири особистості. Зокрема автор

наголошував на тому, що формування та розвиток даних цінностей повинно формуватися під впливом практичної діяльності. Тобто не тільки з уявлень юнаків про бажану професію чи і слів людини, яка вже має цю професію, а саме під час особистої практичної діяльності. Саме тому у даному випадку наголошується на важливості хоча б елементарного ознайомлення з майбутньою діяльністю на практичному рівні до того як почати отримувати професійну освіту. Саме під час такої діяльності можуть сформуватися правильні професійні ціннісні орієнтації. Відповідно у даному дослідженні ми бачимо ще одне підтвердження важливості ціннісних орієнтацій та їх вплив на професійне самовизначення юнаків.

Отже, підсумовуючи даний підрозділ, можемо зробити висновки про те, що ціннісно-смілова сфера юнаків справді має значний вплив на вибір професії юнаками. Цей вплив визначається у безпосередньому зв'язку ціннісних орієнтацій та смислів з провідними мотивами юнаків, які також у свою чергу є визначальними у виборі професійної діяльності. Відповідно якщо провідними цінностями особистості є ті, які пов'язані з добробутом, грошима і високим статусом, то заробітна плата та кар'єрні здобутки будуть провідними мотивами при виборі професії в подальшому. На основі аналізу розглянутих нами літературних джерел було визначено, що переважаючі ціннісні орієнтації юнаків прямо взаємопов'язані з професійною спрямованістю особистості. І відповідно особистість з більшою вірогідністю буде обирати той тип професії, який буде співзвучний з її ціннісними орієнтирами. Таким чином ціннісно-смілова сфера є взаємопов'язаною з головними факторами, що пливають на вибір професії та в деякій мірі визначає їх особливості. Було визначено, що зі змінами в ціннісно-сміловій сфері відбуваються зміни також і в мотиваційній сфері особистості, що також вплине на професійні вподобання юнаків. Тобто, можемо виділити наявність різнобічного впливу ціннісно-смілової сфери

особистості на формування самої особистості, її поглядів, мотивації та у свою чергу і професійної діяльності.

Висновки до розділу 1

У першому розділі даної роботи нами були розглянуті та проаналізовані теоретичні аспекти дослідження ціннісно-сислової сфери юнаків у період професійного самовизначення.

Здійснено аналіз поняття ціннісно-сислової сфери особистості в психологічній літературі, зокрема погляди щодо ціннісної підсистеми від таких вчених як: Т. Л. Антоненко, С. С. Гусаківська, М. М. Лук'яненко, М. Рокича, Т. М. Северіна та Ш. Шварца. І також щодо сислової підсистеми розглянуті роботи таких науковців як: О. В. Іванова, В. Франкла та І. Ялома. На основі розглянутих робіт було узагальнено, що ціннісно-сислова сфера особистості – це структурно-функціональний компонент особистості, вона включає в себе цінності, ціннісні орієнтації та особистісні смисли. Ціннісно-сислова сфера є центральним утворенням особистості і впливає на безліч сфер життя.

На основі досліджень С. В. Горського, О. П. Гуцуляка, Т. Д. Кочубея та М.С. Міщенко, О. А. Ляшенка, Л. Ребухи та О. Шквир проаналізовано особливості професійного самовизначення в юнацькому віці, зокрема було визначено основні психологічні закономірності професійного самовизначення, які полягають у двох аспектах: пошуку життєвої мети для визначення професійного шляху і здійснення свідомого критичного аналізу всіх здібностей як набутих, так і природних, а також аналіз можливостей. Окрім цього було визначено головні чинники, що впливають на професійне самовизначення в юнацькому віці, до них відносяться: вплив соціуму – вплив батьків, школи, зокрема професійної орієнтації в школі, вплив друзів, менторів і навколишнього середовища в цілому, а також соціально-економічна ситуація в країні; вплив

індивідуальних характеристик особистості, що стосується здібностей, нахилів, спрямованості, мотивів вибору професії та цінностей особистості. У загальному професійне самовизначення в юнацькому віці важливе тим, що професійні вподобання особистості юнака формуються разом із життєвим світоглядом, тому є досить нестійкими, можуть змінюватися, тому в цей час юнаки потребують особливої підтримки.

На основі досліджень О. Д. Главінської, О. А. Демчук, Д. О. Закатнова, Л. П. Журавльової та Т. А. Матюшенко, С. В. Косянчук, А. А. Лепехи, М. А. Садової, Л. Шуляка-Владика, А. А. Лепехи Л. П. Журавльова та Т. А. Матюшенко розглянуто вплив ціннісно-сміслової сфери юнаків на вибір професії, у тому числі визначено, що існує взаємозв'язок між спрямованістю до певної професійної діяльності і ціннісними орієнтаціями, що проявляється в тому, що юнаки схильні обирати ту професійну діяльність, яка буде відповідати їх домінуючим цінностям і смислам. Окрім цього було визначено вплив ціннісно-сміслової сфери на мотиваційну сферу особистості при виборі професії, що полягає в тому, що переважаючі цінності юнаків в даний момент часу будуть визначати актуальні мотиви, які у свою чергу вплинуть на вибір професійної діяльності юнаками.

Таким чином, у першому розділі даної роботи було виконано всі поставлені завдання щодо теоретичного вивчення поняття ціннісно-сміслової сфери юнаків у період професійного самовизначення, розглянуто особливості ціннісно-сміслової сфери та її вплив на професійне самовизначення.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНО-СМИСЛОВИХ ЧИННИКІВ ВИБОРУ ПРОФЕСІЇ ВПО ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

2.1. Методика і організація емпіричного дослідження

У першому розділі даного дослідження нами були розглянуті теоретичні засади досліджень ціннісно-сислової сфери юнаків у період професійного самовизначення. На основі аналізу наявних літературних джерел за даною темою була розроблена концептуальна модель дослідження (рис.2.1).

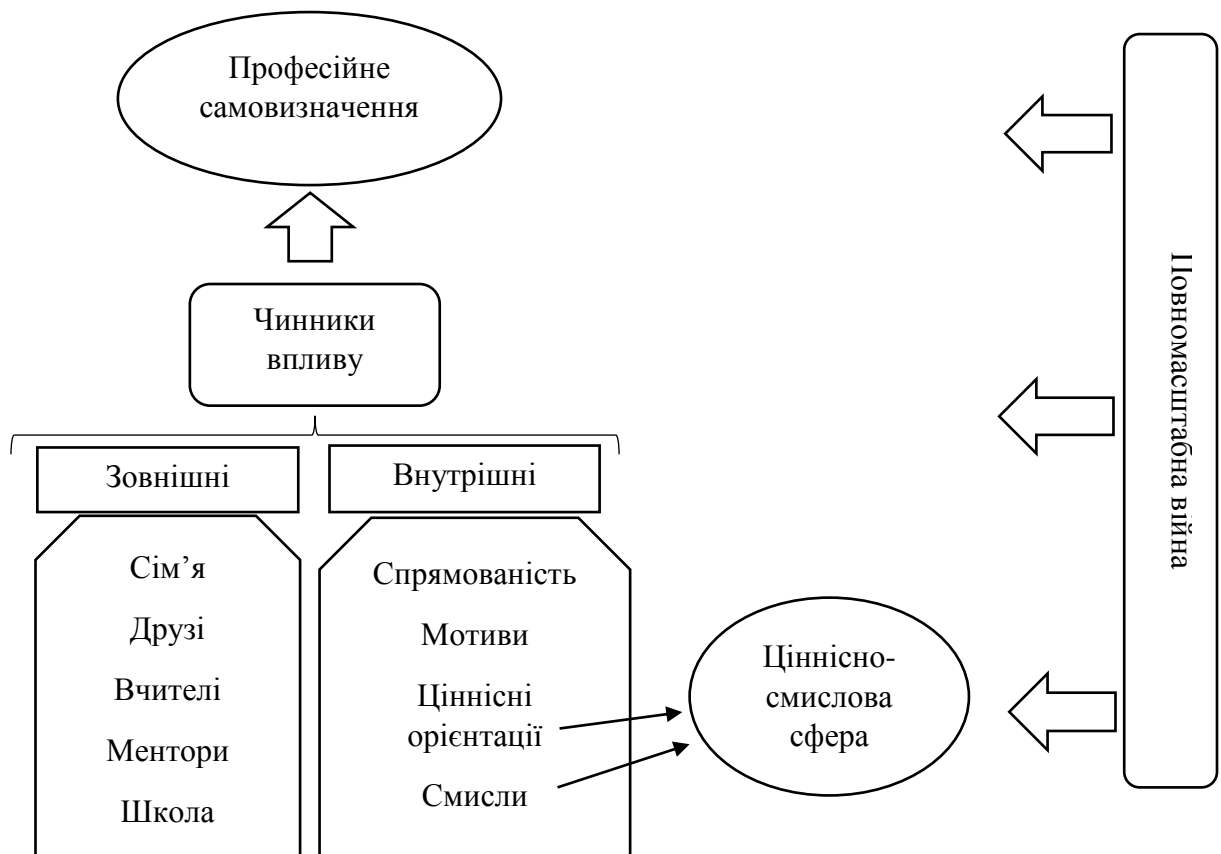

Рис 2.1. Концептуальна модель дослідження

У даному розділі нашої роботи представлено емпіричне дослідження ціннісно-сислових чинників вибору професії юнаками в умовах війни. Емпіричне дослідження проводилося в он-лайн форматі з використанням гугл-форм.

Вибірка дослідження. У цьому дослідженні взяли участь 73 досліджуваних – учнів старших класів, зокрема 9-11 класів, віком 15-16 років. Серед них 42 дівчини і 31 хлопець, окрім цього 32 досліджуваних (41%) мають статус внутрішньо переміщеної особи.

При проведенні емпіричного дослідження ціннісно-смыслових чинників вибору професії ВПО юнацького віку було використано наступні психодіагностичні методики:

1. Методика Ш. Шварца PVQ «Портрет цінностей» (адаптація Семків І.) (Субашкевич, 2016)
2. Методика «Рівень співвідношення «цінності» і «доступності» в різних життєвих сферах» (модифікація Субашкевич І.) (Субашкевич, 2016)
3. Опитувальник професійної спрямованості (ОПС) Дж. Голланда (модифікація В.В. Синявський, О.О. Яцишин) (Щербакова, Стадник, 2015)
4. Методика «Мотиви вибору професії» (за В.А. Семиченко) (Ігнатович, Татаурова-Осика & Шевенко, 2021)
5. Методика «Діагностика соціально-психологічних настанов особистості в мотиваційно-потребовій сфері» (О. Потьомкіна) (Ігнатович, Татаурова-Осика & Шевенко, 2021)

Нижче представлено операціональну модель даного дослідження (див.табл. 2.1), яка обґрунтовує використання психодіагностичних методик, для вимірювання основних теоретичних конструктів дослідження.

Таблиця 2.1. Операціональна модель дослідження

Явище, яке досліджується	Методика дослідження
Провідні цінності особистості	Методика Ш. Шварца PVQ «Портрет цінностей» (адаптація Семків І.)
Внутрішні конфлікти, зумовлені різницею між «бажаним» та «доступним»	Методика «Рівень співвідношення «цінності» і «доступності» в різних життєвих сферах» (модифікація Субашкевич І.)
Тип професійної спрямованості особистості	Опитувальник професійної спрямованості (ОПС) Дж. Голланда (модифікація В.В. Синявський, О.О. Яцишин)
Мотиви вибору професії	Методика «Мотиви вибору професії» (за В.А. Семиченко)
Ступінь вираженості альтруїзму/егоїзму та настанов на процес/на результат	Методика «Діагностика соціально-психологічних настанов особистості в мотиваційно-потребовій сфері» (О. Потьомкіної)

Розглянемо детальніше кожен з використовуваних методик:

Методика Ш. Шварца PVQ «Портрет цінностей» (адаптація Семків І.) є спрямованою на дослідження динаміки зміни цінностей у зв'язку зі змінами в суспільстві. Дана методика дозволяє побудувати ієрархічну структуру цінностей особистості, виділити провідну цінність. Відповідно до цього можна робити висновки про те, яка саме цінність спрямовує діяльність особистості та її творчість. Згідно з результатами методики виділяється 10 цінностей. До них відносять: доброзичливість, універсалізм, конформізм, традицію, безпеку, владу, досягнення, гедонізм, самостійність та стимуляцію. Розглядаючи

детальніше: доброзичливість – цінування вірності та чесності; універсализм – цінність справедливості та рівність, прагнення захистити благополуччя людей; конформізм – цінність соціальних норм; традиція – цінності родини, святкування традиційних свят; безпека – цінність особистої безпеки, безпеки рідних людей і країни; влада – цінність влади, накопичення матеріальних ресурсів; досягнення – важливість особистісного розвитку, досягнення цілей; гедонізм – цінність власного комфорту, задоволення; стимуляція – потреба постійної стимуляції, наявності ризиків; самостійність – цінність індивідуальності. Сама методика складається з 40 тверджень, які досліджувані повинні оцінити за шкалою: 6- «дуже подібно до мене», 5 - «така як я», 4 - «майже така, як я», 3 - «трішки така, як я», 2 - «не така як я» і 1 - «зовсім не така, як я». Ця методика була обрана для дослідження провідних цінностей в юнаків, які знаходяться на етапі вибору професії (Субашкевич, 2016)

Наступна методика - Методика «Рівень співвідношення «цінності» і «доступності» в різних життєвих сферах» (модифікація Субашкевич І.). Дана методика спрямована на дослідження внутрішнього конфлікту особистості, який зумовлений різницею між бажаним та доступним. У основі методики лежать 12 цінностей, до яких відносять: активне життя, здоров'я – фізичне та психічне, цікаву роботу, переживання прекрасного – красу природи і мистецтва, любов, матеріально забезпечене життя, наявність вірних друзів, впевненість у собі, пізнання, свобода, сімейне життя, а також творчість. Суть методики полягає в тому, що досліджуваному надаються три матриці, у яких потрібно попарно порівняти кожну із зазначених цінностей. Відповідно порівняння у першій матриці – на основі значущості цінностей для досліджуваного, у другій матриці – порівняння проводиться на основі легкості досяжності кожної цінності для досліджуваного, у третій матриці – на основі значущості цінностей для особистості в їх професійній діяльності. За результатами даної методики можна визначити не тільки які саме цінності є переважаючими для особистості

в житті, але й також визначити переважаючі цінності у професійній діяльності. Окрім цього на основі порівняння результатів кожної з матриць можна визначити наявність внутрішнього конфлікту особистості між бажаними цінностями та тими цінностями, які є доступними для них у даний період часу (Субашкевич, 2016). Дана методика була обрана для дослідження наявності цього внутрішнього конфлікту в юнаків, які обирають професію.

Опитувальник професійної спрямованості (ОПС) Дж. Голланда (модифікація В.В. Синявський, О.О. Яцишин) має на меті виявити тип особистості та поєднати з тією сферою діяльності до якої людина має нахили і здібності. Відповідно в даній методиці виділяється шість типів особистості: інтелектуальний, реалістичний, соціальний, підприємницький, конвенційний та артистичний. Відповідно також виділено шість типів професійного середовища з відповідними назвами. Інтелектуальний тип – соціальний, аналітичний, раціональний та незалежний; реалістичний – несоціальний та емоційно стабільний, здебільшого орієнтований на сьогоднішній день; соціальний – соціальний, гуманний, з бажанням навчати та виховувати; підприємницький – енергійний, імпульсивний, домінуючий, має любов до пригод; конвенційний – ригідний, консервативний, залежний; артистичний – чуттєвий, емоційний, з розвинутою інтуїцією та уявою. Сутність методики полягає в тому, що задоволеність професійною діяльністю та успішність в ній залежить від відповідності типу особистості до типу професійного середовища. Методика складається з 42 пар різних професій, які подаються в бланку для досліджуваного. Згідно з цим досліджуваний повинен обрати одну професію з пари (Щербакова, Стадник, 2015).

Методика «Мотиви вибору професії» (за В.А. Семиченко) спрямована на дослідження мотивів при виборі професійної діяльності. У загальному в методиці виділяється чотири види мотивів:

- Внутрішні індивідуально значущі мотиви

- Внутрішні соціально значущі мотиви
- Зовнішні позитивні мотиви
- Зовнішні негативні мотиви

Відповідно внутрішні мотиви стосуються суспільної особистої значущості професії, внутрішня мотивація виникає саме з потреб самої людини. У той час як зовнішні мотиви поділяються на позитивні та негативні, позитивні – це схвалення, кар’єрне просування, матеріальна складова роботи, а негативні – страх критики, покарання, осуду. Зазначається, що перевага внутрішніх мотивів є більш ефективною з погляду продуктивності в професійній діяльності, а також саме задоволеності роботою. Структура методики складається з 20 тверджень, які досліджувані повинні оцінити балами, наскільки кожне твердження впливає на їх вибір професії: 5 балів – дуже сильно вплинуло; 4 бали – сильно; 3 бали – середньо; 2 бали – слабо; 1 бал – ніяк не вплинуло (Ігнатович, Татаурова-Осика & Шевенко, 2021).

Методика «Діагностика соціально-психологічних настанов особистості в мотиваційно-потребовій сфері» (О. Потьомкіної) спрямована на виявлення соціально-психологічних установ особистості. Дана методика поділяється на дві шкали, перша – спрямована на дослідження виявлення настанов «альтруїзм-егоїзм», а друга шкала – на виявлення настанов на процес діяльності або ж на результат діяльності. Тобто у результаті даної методики можна визначити настанову особистості на альтруїзм – прагнення до діяльності, яка приносить користь іншим, або ж на егоїзм – користь для себе. А також настанови у процесі діяльності. Настанова на процес – має на увазі зосередженість людини на процесі самої діяльності, на її компонентах, завданнях, у свою чергу настанова на результат діяльності – зосередженість особистості на кінцевому результаті, який принесе виконувана діяльність. Кожна шкала складається з 20 тверджень, на які досліджуваний повинен відповісти «так» або «ні» (Ігнатович, Татаурова-Осика & Шевенко, 2021).

2.2. Аналіз та інтерпретація результатів

У результаті проведеного емпіричного дослідження ціннісно-сміслових чинників вибору професії юнаками в умовах війни, у якому взяли участь 73 респонденти – учнів 9-11 класів, віком 15-16 років, серед яких 43 дівчини та 30 хлопців і 42% вибірки – 31 досліджуваний мають статус внутрішньо переміщеної особи, були отримані наступні дані.

Насамперед розглянемо результати за Методикою Ш. Шварца PVQ «Портрет цінностей» (адаптація Семків І.). За результатами діагностики юнаків було виявлено, що 5 досліджуваних з 73, що становить 7% від загальної кількості досліджуваних, мають провідною цінністю «самостійність». Це свідчить про те, що ці досліджувані цінують власну незалежність від поглядів інших, при прийнятті рішень керуються власним розумом. Щодо провідної цінності «стимуляція», то її як провідну мають 9 досліджуваних з 73, що становить 12 % від загальної кількості. Наявність цієї цінності як визначальної свідчить про їхнє прагнення отримувати новий досвід, а також віддають перевагу ризикам. Провідною цінністю «досягнення» є у 4 досліджуваних з 73, що становить 5% від загальної кількості досліджуваних. Це свідчить про те, що ці особистості надають великої цінності особистісному розвитку, проте сильно піддаються впливу оточення. «Гедонізм» за результатами дослідження є провідною цінністю у 6 досліджуваних, що становить 8% від загальної кількості. Гедоністи зазвичай характеризуються провідним бажанням до відпочинку та задоволення. 2 досліджуваних з 73, що становить 3% від загальної кількості мають провідну цінність «універсалізм». Дані юнаки цінують справедливість та рівність. «Безпеку» як провідну цінність мають 16 досліджуваних, що становить 22%, і це свідчить про те, що ці юнаки ставлять на

перший план власну безпеку, безпеку своїх рідних та країни. «Традицію» як провідну цінність мають 7 досліджуваних, тобто 10%. Це свідчить про верховенство у їхніх поглядах більш традиційних, вони цінують сімейні ритуали, звичаї, і зазвичай не бажають приймати щось нове. Щодо цінності «конформізму» маємо 11 досліджуваних, що становить 15% від загальної кількості досліджуваних. Це у свою чергу свідчить про їхнє бажання дотримуватися соціальних норм та правил. Цінність «влада» мають провідною цінністю 7 досліджуваних, тобто 10% від загальної кількості. Ці досліджувані мають головною цінністю саме бажання мати владу та матеріальні цінності, що її супроводжують. Цінність «доброзичливість» провідною мають 5 досліджуваних, і це становить 7% досліджуваних. Дані досліджувані дбають не тільки про власне благополуччя, а й про благополуччя всіх людей навколо, включаючи своїх друзів, рідних і колег по роботі.

Розглядаючи окремо результати досліджуваних, що мають статус ВПО, і які даного статусу не мають, можна зробити висновки про те, що у досліджуваних, що не мають даного статусу «самостійність» є провідною у 3 досліджуваних (7%), «стимуляція» - у 6 досліджуваних (15%), «досягнення» - 2 досліджуваних (5%), «гедонізм» - 4 досліджуваних (10%), «універсалізм» - 1 досліджуваний (2%), «безпека» - 10 досліджуваних (24%), «традиція» - 4 досліджуваних (10%), «конформізм» - 5 (12%), «влада» - 4 (10%), «доброзичливість» - 2 (5%).

Таблиця 2.2.1 Результати за методикою Ш. Шварца PVQ «Портрет цінностей» (адаптація Семків І.)

Цінності особистості	Юнаки без статусу ВПО		Юнаки зі статусом ВПО	
	К-сть	Значення у %	К-сть	Значення у %
Самостійність	3	7%	2	6%
Стимуляція	6	15%	3	9%
Досягнення	2	5%	2	6%

Гедонізм	4	10%	2	6%
Універсалізм	1	2%	1	3%
Безпека	10	24%	6	19%
Традиція	4	10%	3	9%
Конформізм	5	12%	6	19%
Влада	4	10%	3	9%
Доброзичливість	2	5%	2	6%

Щодо результатів, які були отримані від досліджуваних, які мають статус ВПО, результати наступні: «самостійність» є провідною у 2 досліджуваних (6%), «стимуляція» - у 3 досліджуваних (9%), «досягнення» - 2 досліджуваних (6%), «гедонізм» - 2 досліджуваних (6%), «універсалізм» - 1 досліджуваний (3%), «безпека» - 6 досліджуваних (19%), «традиція» - 3 досліджуваних (9%), «конформізм» - 6 (19%), «влада» - 3 досліджуваних (9%), «доброзичливість» - 2 досліджуваних (6%).

Окрім цього нами також був проведений аналіз значущих відмінностей за даною методикою між результатами юнаків, які мають статус ВПО і цього статусу не мають. Відповідно за двосторонньою значущістю розбіжностей за t-критерієм Стьюдента було виявлено відмінності на рівні значущості $p < 0,01$ за шкалами таких ціннісних орієнтацій як: гедонізм, безпека та влада. Зокрема цінність «гедонізм» переважає саме у юнаків без статусу ВПО. А цінність влада – серед юнаків зі статусом ВПО. Також варто звернути увагу на те, що наявна значуща відмінність за цінністю «безпека», при чому дана цінність переважає саме у юнаків ВПО, що може пояснюватися їхньою гострою потребою в безпеці через отриманий стресовий досвід. Відповідно на основі даних результатів можемо зробити висновки про те, що існують відмінності в ціннісних орієнтаціях юнаків ВПО та юнаків без цього статусу.

Таблиця 2.2.2. Відмінності у ціннісних орієнтаціях між юнаками зі статусом ВПО і без статусу ВПО

Цінності	Статус	Середнє	t	p
Самостійність	Без статусу	4,1	-0.411	0,184
	Статус ВПО	4,4		
Стимуляція	Без статусу	3,8	-1.740	0,223
	Статус ВПО	4,2		
Досягнення	Без статусу	4,5	0,494	0,218
	Статус ВПО	4,2		
Гедонізм	Без статусу	4,1	0,704	0,006*
	Статус ВПО	3,9		
Універсалізм	Без статусу	4,6	0,736	0,280
	Статус ВПО	4,5		
Безпека	Без статусу	4,5	0,704	0,003*
	Статус ВПО	4,9		
Традиція	Без статусу	4,7	1,454	0,156
	Статус ВПО	4,4		
Конформізм	Без статусу	4,3	0.494	0,218
	Статус ВПО	4,2		
Влада	Без статусу	4,1	-1,740	0,003*
	Статус ВПО	4,5		
Доброзичливість	Без статусу	4,7	-0,893	0,379
	Статус ВПО	4,4		

Примітка «*» - статистична значущість на рівні $p < 0,01$

Таким чином, аналізуючи результати за даною методикою, можна зробити висновки про те, що серед 73 досліджуваних переважає саме наявність провідної цінності «безпека», що характеризується бажанням людини уникати саме загрозливих для них ситуацій, при чому бажання безпеки розповсюджується також на близьких людей і сюди відноситься також безпека країни. Даний результат не є непередбачуваним, адже наявність такої провідної цінності у більшості досліджуваних можна пояснити загрозливою ситуацією в країні. Порівнюючи результати між досліджуваними зі статусом ВПО і

досліджуваними, які даного статусу не мають, можна зробити висновки про те, що «безпека» як провідна цінність домінує у досліджуваних, що не мають статусу ВПО, у той час як, серед юнаків, які мають цей статус, домінуючою серед більшості виявилась саме цінність «конформізму», яка характеризується бажанням строго дотримуватися соціальних норм та правил.

Наступними проаналізовано результати дослідження за методикою «Рівень співвідношення «цінності» і «доступності» в різних життєвих сферах» (модифікація Субашкевич І.). Було визначено, що в системі цінностей юнаків преважають наступні цінності: здоров'я – фізичне і психічне, любов – духовна і фізична, свобода, упевненість в собі, сім'я та матеріально забезпечене життя. Серед цінностей, які відгукувалися в досліджуваних найменше були: активне життя, пізнання та краса природи і мистецтва. Зокрема, щодо цінностей, які юнаки обрали переважаючими для них у професійній діяльності, то ними є: пізнання – можливість розширення свого світогляду та інтелектуальний розвиток; свобода, як незалежність у вчинках і діях, впевненість у собі; здоров'я – психічне і фізичне. Відповідно цінності, які більшість досліджуваних вважає не дуже важливими у професійній діяльності наступні: краса природи і мистецтва та наявність хороших і вірних друзів. Таким чином, у загальному можна зробити висновки про те, що серед цінностей, які юнаки виділяють для себе важливими та значущими і в житті, і в професійній діяльності є такі цінності як здоров'я – психічне і фізичне; свобода – як незалежність у вчинках і діях та впевненість в собі. Дані результати можуть бути пояснені тим фактом, що наразі через ситуацію, яка склалась на даний момент в країні, здоров'я – це та цінність, без наявності якої інші цінності не мають такого важливого сенсу. Те саме можна сказати і про свободу, пояснюючи тим, що повномасштабне вторгнення вплинуло на свободу у діях більшості українців, особливо чоловічої статі. Зокрема це також стосується свободи життєвого вибору, адже наразі події,

що відбуваються передбачити неможливо і люди можуть не відчувати, що вони мають можливість якось обрати чи проконтролювати щось в житті.

Отримані дані відносно наявності внутрішнього конфлікту між бажаним та доступним виглядають наступним чином: від 0 до 74 балів, тобто низький рівень розходження між цінностями та їх доступністю мають 59 досліджуваних з 73, що становить 81 % від загальної кількості. Відповідно від 74 до 100 балів - середній рівень розходження між цінностями та їх доступністю мають 9 досліджуваних, що становить 12 % від загальної кількості. Від 100 до 144 балів - високий рівень розходження між цінностями та їх доступністю мають 4 досліджуваних, що становить 5% від загальної кількості. Тобто можемо зробити висновки про те, що переважна кількість досліджуваних не мають внутрішнього конфлікту між «бажаним» та «доступним», що є досить гарним результатом і відсутність цього внутрішнього конфлікту може позитивно вплинути при виборі професійної діяльності.

Таблиця 2.2.3. Результати за методикою «Рівень співвідношення «цінності» і «доступності» в різних життєвих сферах» (модифікація Субашкевич І.)

Рівень вираження внутрішнього конфлікту	Юнаки без статусу ВПО		Юнаки зі статусом ВПО	
	К-сть	Значення у %	К-сть	Значення у %
Низький рівень (від 0 до 74)	32	78%	27	84%
Середній рівень (від 74 до 100)	6	14%	3	9%
Високий рівень (від 100 до 144)	3	7%	2	6%

За результатами аналізу значущих відмінностей за t-критерієм Стьюдента не було виявлено значущих відмінностей у вираженні внутрішнього конфлікту у юнаків зі статусом ВПО і юнаків, які даного статусу не мають. Відповідно

можна зробити висновки про те, що статус ВПО не має впливу на вираження внутрішнього конфлікту між бажаними цінностями та доступними цінностями.

Таблиця 2.2.4 Відмінності за методикою «Рівень співвідношення «цінності» і «доступності» в різних життєвих сферах» (модифікація Субашкевич І.) за критерієм наявності статусу ВПО

Досліджувані явища	Статус	Середнє	t	p
Ступінь вираження внутрішнього конфлікту	Без статусу	46,8	0,147	0,884
	Статус ВПО	45,9		

Примітка «*» - статистична значущість на рівні $p < 0,01$

Щодо результатів за методикою Опитувальник професійної спрямованості (ОПС) Дж. Голланда (модифікація В. В. Синявський, О. О. Яцишин), то серед шести типів спрямованості у юнаків 21 досліджуваний має інтелектуальний тип, що становить 30% від загальної кількості. Це свідчить про схильність до професій, які є орієнтовані здебільшого на розумову працю. Серед професійно важливих якостей даного типу можна виділити: високий рівень інтелекту, наявність пізнавального інтересу, а також розвинене абстрактне мислення. Відповідно 18 досліджуваних, що становить 25% від загальної кількості мають артистичний тип спрямованість. Даний тип характеризується емоційністю та дуже розвинутою інтуїцією. До професій цього типу відносяться саме творчі професії, які потребують креативного підходу. Щодо соціального типу, то до нього належить 10 досліджуваних, що становить 13%. Цей тип характеризується соціальністю, гарно вміють пристосовуватися, також мають хороші вербальні здібності. Реалістичний тип мають 9 досліджуваних, що становить 11% від загальної кількості. Даний тип характеризується наполегливістю та витривалістю. Конвенційний тип мають 9 досліджуваних, що становить 13% від загальної кількості. Конвенційний тип характеризується тим, що надає перевагу структурованим видам діяльності і вже сталим способам вирішення певних задач. Підприємницький тип мають найменша частина досліджуваних – 6, що

становить 8% від загальної кількості. Цей тип характеризується імпульсивністю, домінантністю та ентузіазмом і надає перевагу роботі, де може бути керівником та мати владу.

Розглядаючи окремо результати юнаків, які мають статус ВПО і юнаків без даного статусу, маємо наступні результати. Серед юнаків, що мають статус ВПО переважаючим типом спрямованості виявився переважаючим інтелектуальний тип, який мають 10 досліджуваних, тобто 31%. Артистичний тип мають 7 досліджуваних, 22%; реалістичний, підприємницький та конвенційний типи мають по 4 представники кожен, що відповідно становить 13%. І найменше представників серед юнаків ВПО має соціальний тип – 3 досліджуваних, тобто 9% від загальної кількості. Порівнюючи дані результати з результатами юнаків, які не мають статусу ВПО, то переважаючим також є інтелектуальний тип спрямованості, але також і артистичний тип. Серед типів з найменшою кількістю представників виявився підприємницький тип.

Таблиця 2.2.5. Результати за методикою Опитувальник професійної спрямованості (ОПС) Дж. Голланда (модифікація В. В. Синявський, О. О. Яцишин)

Тип професійної спрямованості	Юнаки без статусу ВПО		Юнаки зі статусом ВПО	
	К-сть	Значення у %	К-сть	Значення у %
Артистичний	11	26%	7	22%
Інтелектуальний	5	12%	4	13%
Реалістичний	11	26%	10	31%
Соціальний	7	17	3	9%
Підприємницький	2	5%	4	13%
Конвенційний	3	7%	4	13%

Таким чином, аналізуючи результати за даною методикою можна зробити висновок про те, що і серед юнаків зі статусом ВПО, і серед юнаків, які цього

статусу не мають переважаючим є інтелектуальний тип особистості, тобто переважна більшість юнаків є орієнтованими на розумову працю, що пов'язана із завданнями аналітичного та дослідницького характеру. Проте юнаки зі статусом ВПО не мають серед переважаючих типів соціальний тип. Це може пояснюватися тим, що через зміну місця проживання юнаки ВПО можуть мати складнощі з такими процесами як побудова соціальних зв'язків та пристосування до умов навколишнього середовища, високий рівень який характеризує саме соціальний тип. Відповідно кризова ситуація могла вплинути негативним чином на бажання юнаків соціалізуватися в нових умовах, можливо, змусила більше закритися в собі.

Далі варто розглянути результати за Методикою «Мотиви вибору професії» (за В. А. Семиченко). Маємо наступні результати: внутрішні індивідуально значущі мотиви вибору професії, які стосуються особистісної значущості професії, як переважаючі мотиви вибору професії, мають 26 досліджуваних, що становить 36% від загальної кількості. Юнаки з даними мотивами керуються при виборі тим, щоб професія могла б задовільнити їх особистісні потреби, що можуть виражатися в творчості, різних можливостях та бажаннях самих юнаків. Внутрішні соціально значущі мотиви як переважаючі при виборі професії мають 15 досліджуваних, що становить 21% від загальної кількості. На відміну від попередньої групи мотивів, внутрішні соціально значущі мотиви стосуються тієї користі для суспільства, яку може принести обрана юнаками професія. Згідно з цим, юнаки, що мають дану групу мотивів, як переважаючу при виборі професії, спираються на те, наскільки робота буде приносити задоволення і користь не тільки їм самим, але й суспільству, який сенс вона має та вплив вона матиме на навколишній світ. Зовнішні позитивні мотиви як домінуючі, мають 21 досліджуваних, що становить 29% від загальної кількості досліджуваних. Юнаки із переважаючими зовнішніми позитивними мотивами при виборі професії керуються здебільшого заробітною платнею,

можливістю кар'єрного зростання та престижністю. Тобто у цьому випадку переважають ті стимули, заради яких юнаки готові прикладати певних зусиль. Зовнішні негативні мотиви, як переважаючі мотиви при виборі професії мають 11 досліджуваних, це становить 15% від загальної кількості досліджуваних. Зовнішні негативні мотиви характеризуються як такі, що мають вплив на особистість шляхом тиску або ж покарання, критики чи осуду з боку оточення.

Таким чином було визначено, що в серед переважної більшості досліджуваних юнаків переважають саме внутрішні індивідуально значущі мотиви, проте також у досить значної частини досліджуваних переважають також зовнішні позитивні мотиви. Тобто можна сказати, що ці дві групи мотивів є переважаючими. Це свідчить про те, що більшість юнаків при виборі професії керуються мотивами, що стосуються саме їх індивідуальних бажань та потреб або ж також керуються більш практичними вигодами професії, такими як заробітна плата, престижність професії та можливості кар'єрного зростання.

Якщо говорити про відмінності щодо переважаючої групи мотивів у юнаків, які мають статус ВПО і які даного статусу не мають, то серед юнаків із статусом ВПО переважають саме ті, які мають зовнішні позитивні мотиви у виборі професії – це 13 досліджуваних, що становить 41%. Відповідно найменш поширеними серед юнаків зі статусом ВПО є зовнішні негативні мотиви, їх як переважаючі, мають 5 досліджуваних, що становить 16%. Щодо внутрішніх індивідуально значущих та внутрішніх соціально значущих мотивів, то їх як переважаючі мають відповідно 8 досліджуваних – 25% та 6 досліджуваних, що становить 18%.

Таблиця 2.2.6. Результати за Методикою «Мотиви вибору професії» (за В. А. Семиченко)

Мотиви вибору професії	Юнаки без статусу ВПО		Юнаки зі статусом ВПО	
	К-сть	Значення у %	К-сть	Значення у %
Внутрішні індивідуально значущі	18	44%	8	25%
Внутрішні соціально значущі	9	22%	6	19%
Зовнішні позитивні	8	20%	13	40%
Зовнішні негативні	6	14%	5	15%

Проведений аналіз значущих відмінностей за шкалами даної методики між юнаками ВПО та юнаками без статусу ВПО показав наявність значущих розбіжностей за t-критерієм Стьюдента за всіма шкалами методики. Розбіжності за шкалами внутрішні індивідуально значущі мотиви та зовнішні негативні мотиви є значущими на рівні $p < 0,01$. Відповідно розбіжності за шкалами внутрішні соціально значущі та зовнішні позитивні мотиви є значущими на рівні $p < 0,1$. Таким чином ці результати дають підстави зробити висновки щодо наявності відмінностей у домінуючих групах мотивів вибору професії серед юнаків, що мають статус ВПО і які даного статусу не мають.

Таблиця 2.2.7 Відмінності між домінуючими групами мотивів юнаків ВПО і юнаків без статусу ВПО за Методикою «Мотиви вибору професії» (за В. А. Семиченко)

Групи мотивів	Статус	Середнє	t	p
Внутрішні індивідуально значущі	Без статусу	16,8	-3.4366	0,003*
	Статус ВПО	17,9		
Внутрішні соціально значущі	Без статусу	16,8	0,856	0,04*
	Статус ВПО	16,4		
Зовнішні позитивні	Без статусу	16,9	1.9970	0,06*
	Статус ВПО	15,8		

Зовнішні негативні	Без статусу	16,8	3.3218	0,004*
	Статус ВПО	16,1		

Примітка «*» - статистична значущість на рівні $p < 0,01$

Можемо стверджувати, що серед юнаків зі статусом ВПО переважають саме зовнішні позитивні мотиви, що пов'язані з матеріальним стимулюванням, кар'єрним просуванням та престижністю професійної діяльності. На відміну від них, серед юнаків, які даного статусу не мають переважаючою групою мотивів є внутрішні індивідуально значущі мотиви, які обумовлені особистісними потребами. Можемо припустити, що наявність даних відмінностей обумовлюється тим, що юнаки ВПО наразі можуть мати підвищену потребу в стабільності, особливо матеріальній, адже ситуація в країні змусила їх та їхню родину покинути домівку та майно. Тому це може бути значущою причиною для наявності даних мотивів щодо вибору професійної діяльності.

Далі варто розглянути результати за методикою «Діагностика соціально-психологічних настанов особистості в мотиваційно-потребовій сфері» (О. Потьомкіної). Результати даної методики за першою шкалою, що спрямована на виявлення настанов «альтруїзм-егоїзм» наступні: виражений альтруїзм мають 42 досліджуваних, що становить 58% від загальної кількості досліджуваних. Виражений альтруїзм у юнаків характеризується прагненням допомагати людям, яке виражене в їх мотиваційно-потребовій сфері і відповідно буде відображатися на професійному виборі. Відповідно виражений егоїзм мають 31 досліджуваний, що становить 42% досліджуваних. Виражений егоїзм у юнаків у свою чергу характеризується як прагнення задовільнити свої власні потреби, які стоять на першому плані. Таким чином у загальному серед всіх досліджуваних юнаків спостерігається саме переважання альтруїзму в мотиваційно-потребовій сфері.

Розглядаючи відмінності між юнаками зі статусом ВПО та юнаками, які даного статусу не мають, то 18 юнаків, що становить 56% від загальної

кількості юнаків ВПО мають переважання установок, що спрямовані на альтруїзм. Відповідно 14 юнаків – 44 % мають переважання на егоїзм. Згідно з цим можемо зробити висновки, що відсотково і серед юнаків зі статусом ВПО і серед юнаків без цього статусу існує переважання установок, що спрямовані на альтруїзм.

Далі розглянемо другу шкалу, яка визначає наявність установок «на процес-на результат», що досліджує переважання установки або на результат діяльності, або ж на процес діяльності. За результатами методики було визначено, що 38 досліджуваних мають переважаючу установку на результат, це становить 52% від загальної кількості. Відповідно юнаки, що мають дану установку, при виконанні діяльності спираються саме на її результат і оцінюють всю роботу лише за її результатом і мало зважають на сам процес роботи. Переважаючу установку на процес мають 35 досліджуваних – 48%. Установка на процес має на увазі те, що юнаки з даною установкою орієнтуються більшою мірою на сам процес діяльності і відповідно дають оцінку своїй роботі більше спираючись на процес, а не на результат. Згідно з цим існує різниця в тому, як юнаки будуть виконувати свою професійну діяльність, у першому випадку – з орієнтацією на результат, юнакам не є важливий сам процес, який привів їх до бажаного результату, а мають велике значення поставлені цілі і їх досягнення. У другому випадку – з орієнтацією на процес мова йде більше про те, що робота відбувається заради самої роботи і не завжди приносить результат, але суть буде в задоволенні від процесу роботи.

Розглядаючи відмінності між юнаками зі статусом ВПО і юнаками без даного статусу за даною методикою, можемо сказати, що 24 досліджуваних юнаки ВПО мають установку на результат, що становить 75% від кількості досліджуваних зі статусом ВПО. Установка на процес мають лише 8 досліджуваних, тобто 25%. Таким чином можемо зробити висновок, що серед юнаків ВПО установка на результат переважає серед більшості досліджуваних.

Відповідно серед юнаків без статусу ВПО домінуючою установкою є саме установка на процес.

Таблиця 2.2.8. Результати за Методикою «Діагностика соціально-психологічних настанов особистості в мотиваційно-потребовій сфері» (О. Потьомкіної)

Установки в мотиваційно-потребовій сфері	Юнаки без статусу ВПО		Юнаки зі статусом ВПО	
	К-сть	Значення у %	К-сть	Значення у %
Альтруїзм	24	58%	18	56%
Егоїзм	17	41%	14	43%
На процес	27	65%	8	25%
На результат	14	34%	24	75%

За результатами проведеного нами аналізу значущих відмінностей було виявлено, що значущих відмінностей за шкалами даної методики не було виявлено. На основі цього можемо зробити висновки про те, що нами не було виявлено саме значущих відмінностей серед установок юнаків зі статусом ВПО і які даного статусу не мають.

Таблиця 2.2.4 Відмінності між юнаками ВПО і юнаками без статусу ВПО за Методикою «Діагностика соціально-психологічних настанов особистості в мотиваційно-потребовій сфері» (О. Потьомкіної)

Досліджувані явища	Статус	Середнє	t	p.
Альтруїзм/егоїзм	Без статусу	9,86	-0,368	0,716
	Статус ВПО	10,03		
Установка на результат	Без статусу	5,52	1,1302	0,266
	Статус ВПО	4,83		
Установка на процес	Без статусу	5,1	1,405	0,174
	Статус ВПО	4,14		

Примітка «*» - статистична значущість на рівні $p < 0,01$

Додатково нами був проведений кластерний аналіз отриманих даних. Відповідно у ході кластерного аналізу методом К-середніх було виділено два

основних кластери (рис.2.2.). Провівши аналіз виділених кластерних груп було визначено, що до першої кластерної групи увійшли юнаки, що мають: низький рівень вираження внутрішнього конфлікту, високий рівень альтруїзму, домінуючі внутрішні соціально значущі та внутрішні індивідуально значущі мотиви вибору професії, а також не домінуючі такі цінності як влада, досягнення, гедонізм, але з домінуючим універсалізмом, конформізмом та наявністю переважаючої установки на процес.

До другої кластерної групи увійшли юнаки, що мають середній або високий рівень вираження внутрішнього конфлікту між бажаними та доступними цінностями, низький рівень альтруїзму або ж виражений егоїзм, домінуючі зовнішні негативні мотиви вибору професії, а також з домінуючими цінностями безпеки, влади, гедонізму, досягнення та переважаючою установкою на результат.

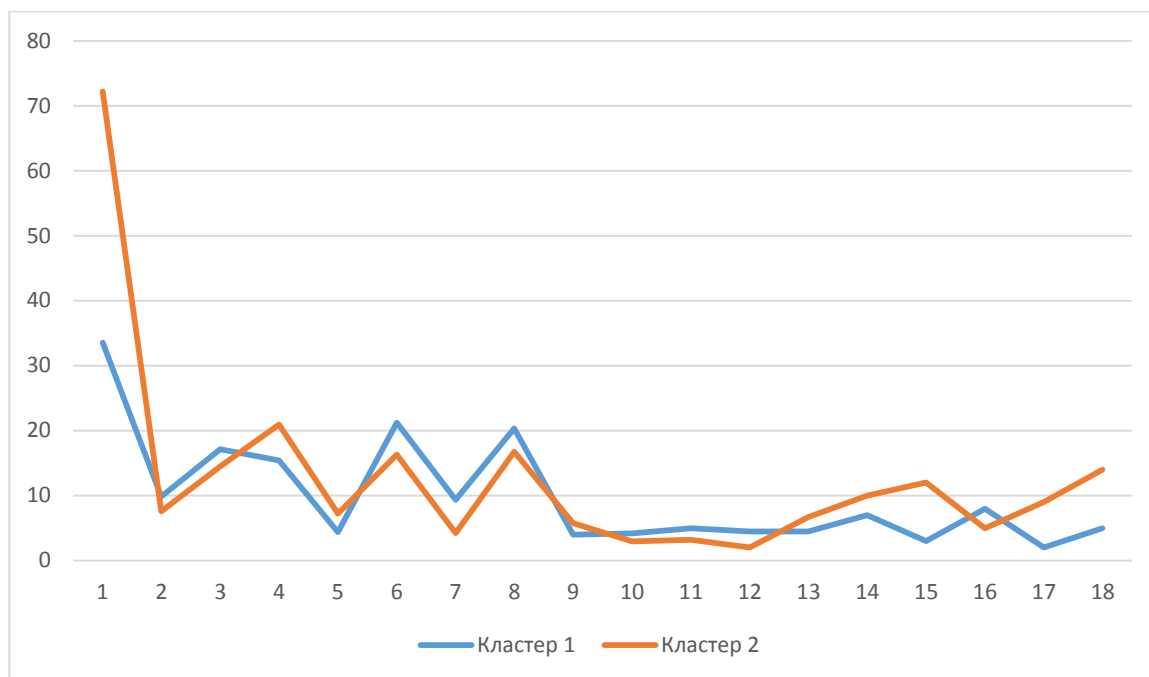

Рис. 2.2 Кластерний аналіз методом К-середніх

Згідно з цим можна зробити висновки про те, що у ході кластерного аналізу було виділено дві групи, що за основними своїми ознаками можна поділити на групу юнаків, що не мають внутрішнього конфлікту, мають більш

альтруїстичні та традиційні цінності і при виборі професії керуються внутрішніми мотивами на відміну від зовнішніх; та групу юнаків, що мають внутрішній конфлікт, мають більше егоїстичні цінності, прагнення до влади та задоволення своїх потреб і керуються зовнішніми мотивами при виборі професії. На основі цього можна зробити припущення про те, що юнаки першої групи можуть мати менше проблем з професійним самовизначенням за рахунок відсутності внутрішнього конфлікту, а також наявності здорової правильної мотивації. У той час як юнаки другої групи, можуть мати проблеми з професійним самовизначенням через наявність внутрішнього конфлікту та домінуючим зовнішніми негативними мотивам у виборі професії. Відповідно, враховуючи головні ознаки груп, що виділились в ході кластерного аналізу, можемо в загальному охарактеризувати як групи юнаків, що мають різні ціннісно-мотиваційні життєві орієнтири, які впливають на професійний вибір.

Висновки до розділу 2

У другому розділі даної роботи було проведене емпіричне дослідження ціннісно-сміслових чинників вибору професії юнаками в умовах війни. Емпірично були досліджені відмінності між чинниками вибору професії юнаками ВПО та юнаками, які не мають статусу ВПО.

Було проведене емпіричне дослідження з використанням наступних діагностичних методик: Методика Ш. Шварца PVQ «Портрет цінностей» (адаптація Семків І.); Методики О. Фанталової «Рівень співвідношення «цінності» і «доступності» в різних життєвих сферах» (модифікація Субашкевич І.); Опитувальник професійної спрямованості (ОПС) Дж. Голланда (модифікація В. В. Синявський, О. О. Яцишин); Методика «Мотиви вибору професії» (за В. А. Семиченко); Методика «Діагностика соціально-психологічних настанов особистості в мотиваційно-потребовій сфері» (О.

Потьомкіної). Таким чином у результаті проведеного емпіричного дослідження було виявлено, що серед досліджуваних переважає інтелектуальний тип професійної спрямованості, у більшості досліджуваних слабо виражений конфлікт між бажаними та доступними цінностями, найбільша кількість досліджуваних своєю провідною цінністю мають безпеку; серед цінностей, які досліджувані юнаки визначають для себе найголовнішими є: здоров'я – фізичне і психічне, любов – духовна і фізична, свобода, упевненість в собі, сім'я та матеріально забезпечене життя; серед досліджуваних домінують внутрішні індивідуально значущі мотиви вибору професії та альтруїстичні настанови і орієнтація на результат.

У ході емпіричного дослідження було виявлено наявність значущих відмінностей ціннісних орієнтацій у юнаків зі статусом ВПО та юнаків, які даного статусу не мають, зокрема значущі відмінності стосуються таких цінностей як гедонізм, безпека та влада. Також виявлено наявність значущих відмінностей за всіма групами мотивів вибору професійної діяльності. Зокрема середнє значення вираження рівня внутрішніх індивідуально значущих мотивів є вищим у юнаків зі статусом ВПО, а середнє значення рівня вираження зовнішніх позитивних мотивів є значно вищим у юнаків, які не мають статусу ВПО. Щодо внутрішніх соціально значущих мотивів та зовнішніх негативних, то також має місце вищий рівень вираження у юнаків без статусу ВПО, аніж у юнаків з даним статусом. Ці результати свідчать про наявність відмінностей у ціннісних орієнтаціях та домінуючих типах мотивації серед юнаків зі статусом ВПО та юнаків без статусу ВПО. У результаті проведеного кластерного аналізу отриманих даних нами було виділено дві групи юнаків, що можуть мати різний рівень складності у вирішенні питання професійного самовизначення, базуючись на результатах методик. Перша група – юнаки, що мають що не мають внутрішнього конфлікту, мають більш альтруїстичні та традиційні цінності і при виборі професії керуються внутрішніми мотивами на відміну від

зовнішніх, друга група – юнаки, що мають внутрішній конфлікт, мають більше егоїстичні цінності, прагнення до влади та задоволення своїх потреб і керуються зовнішніми мотивами при виборі професії. На основі головних ознак кожної групи, було визначено, що в ході кластерного аналізу групи поділилися на такі, що мають різні ціннісно-мотиваційні життєві орієнтири.

Таким чином нами було емпірично досліджено ціннісно-сміслові чинники вибору професії юнаками в умовах війни та виявлено значущі відмінності в даних чинниках між юнаками зі статусом ВПО і юнаками без статусу ВПО. На основі даних результатів буде створено профорієнтаційний тренінг для юнаків, що мають складнощі з професійним самовизначенням.

РОЗДІЛ 3. РОЗРОБКА ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОГО ТРЕНІНГУ ДЛЯ ЮНАКІВ

3.1. Розробка програми профорієнтаційного тренінгу для юнаків

Проблеми сьогодення та ситуація в країні змушують психологів по новому дивитися на проблеми професійної орієнтації юнаків, які знаходяться на етапі вибору професії. У першому розділі нами було визначено, що профорієнтаційна робота є одним із важливих чинників впливу на процес професійного самовизначення юнаків. Тому далі варто розглянути саме особливості профорієнтаційної роботи з юнаками в умовах війни.

Як нами вже було визначено у першому розділі даної роботи у період юнацького віку відбувається формування особистості юнаків, їх світогляду, ціннісних орієнтацій та життєвих смислів і також відбувається формування професійних вподобань. Таким чином у один і той же період відбувається дуже багато змін, які ще не є сталими, а можуть змінюватися під впливом чинників, які вже нами були розглянуті також в першому розділі даної роботи. Сам процес професійного самовизначення є досить складним для юнаків, що перебувають в відносно нормальних не кризових умовах. Адже ринок професій є дуже великим і обрати саме те, що буде підходити, не так легко. За нормальних умов профорієнтація полягає в тому, щоб ознайомити юнаків з наявними професіями, допомогти проаналізувати здібності, нахили, спрямованість та зрозуміти цінності та мотиви, щоб мати уявлення який тип професійної діяльності варто розглядати. В ідеалі у процесі профорієнтації варто познайомити юнаків з суттю тієї професії, яку вони для себе розглядають, організувати спілкування з представниками професій. Перші зміни в стандартному процесі профорієнтаційної роботи відбулися після початку пандемії, коли люди відкрили для себе переваги роботи онлайн, а учні вперше почали навчатися дистанційно. На фоні цього у юнаків виникло певне уявлення

про те, які професії є більш стабільними та актуальними, а яку роботу можна втратити у невдалий для цього час. У профорієнтаційній роботі під час пандемії було важливо показати юнакам важливість всіх професій і дати зрозуміти, що робити вибір на користь онлайн професій, ігноруючи свої інтереси та здібності – не є вдалим.

Проте наразі, у період повномасштабного вторгнення, коли юнаки постійно знаходяться в стресовій ситуації, процес вибору професії стає більш проблемним і юнаки зараз як ніколи потребують підтримки і правильної профорієнтації, що зможе допомогти їм визначитися. У цьому випадку сама головна суть профорієнтації не змінюється, проте процес може зазнати певних змін, адже у даному випадку потрібно зробити особливий акцент на тому, що під впливом війни у юнаків змінюється світогляд, змінюються цінності і відповідно з'являється певна невизначеність. Тому суть профорієнтаційної роботи з юнаками в умовах війни буде полягати в допомозі зробити вибір під час нестабільної ситуації в країні.

Тема профорієнтаційної роботи вже розглядалася нами при аналізі дослідження Л. Ребухи та О. Шквир (2020), тому повертаючись до цього дослідження, можемо обґрунтувати значення профорієнтаційної роботи з юнаками в умовах війни. Зокрема науковиці наголошували на тому, що наразі дуже важко зробити професійний вибір не тільки через кризову ситуацію, у якій юнаки знаходяться кожного дня, а й через те, що війна безпосередньо впливає на ринок праці і економічна ситуація в країні є нестабільною. Через це юнаки мають складність у професійному виборі, бо невідомо які саме професії будуть актуальними, а які ні. Саме тому у процесі професійної орієнтації важливо ознайомити юнаків з сучасним ринком професій, особливо актуальних у нинішній час. Дослідниці звертають увагу, що суть сучасної профорієнтаційної роботи полягає в формуванні універсальних якостей в юнаків, для того, щоб вони не тільки змогли здійснити правильний професійний вибір, а й були

професійно мобільними. Професійна мобільність може бути корисною в нестабільній та невизначеній ситуації.

На основі цього ми можемо зробити висновки про те, що існує різниця між профорієнтаційною роботою у нормальних умовах та у кризових ситуаціях, адже у другому випадку окрім професійного та особистісного самовизначення перед юнаками постає низка питань, що стосуються базових потреб безпеки життя, які також будуть впливати на актуальні цінності та мотиви. Саме тому головним завданням профорієнтаційної роботи з юнаками в умовах війни є допомога не просто проаналізувати свої здібності, навички, спрямованість, мотиви та цінності та обрати професійну діяльність, а й допомогти визначити як саме вони змінилися під впливом війни, чим це обумовлено і відповідно допомогти зорієнтуватися у дуже нестабільному ринку праці.

На основі результатів емпіричного дослідження, щоб було проведене в даній роботі, нами був розроблений профорієнтаційний тренінг для юнаків, що є спрямованим на допомогу юнакам, які ще не визначилися або ж мають сумніви, щодо свого професійного вибору. Далі буде представлена безпосередньо сама програма тренінгу.

Програма профорієнтаційного тренінгу

Мета: допомогти юнакам, які не визначилися з професією, зробити вибір

Завдання:

- Розвинути навички самопізнання та самоаналізу для оцінки своїх професійних можливостей
- Допомогти юнакам усвідомити свої цінності, здібності та інтереси стосовно професійної діяльності
- Сприяти аналізу мотивації та бажань юнаків при виборі ними професії

Час проведення: 20 год – 6 занять по 3 год 20хв

Заняття 1. «Знайомство. Визначення цінностей»

Вступ (10 хвилин):

- Ознайомлення з метою тренінгу та правилами роботи.

Міні-лекція: «Що таке цінності?» (25 хвилин):

- Визначення поняття цінностей
- Види цінностей
- Роль цінностей у виборі професії

Вправа 1. «Коло знайомств» (20 хвилин):

Мета: Знайомство

Хід виконання: Учасники називають ім'я та професію, яка їм здається цікавою і пояснюють чому саме так

Вправа 2. «Ціннісна піраміда» (40 хвилин):

Мета: Визначити свої життєві цінності.

Робота з переліком цінностей.

1. Учасники вибудовують піраміду, визначаючи пріоритети
2. Рефлексія. За бажанням учасники діляться своєю пірамідою

Вправа 3. «Мій ціннісний компас» (45 хвилин)

Мета: Визначити життєві пріоритети та усвідомити, як вони впливають на вибір

Учасникам роздається шаблон компаса, де кожна сторона відповідає одній з основних сфер життя (кар'єра, сім'я, здоров'я, хобі, друзі). Учасники розставляють пріоритети у цих сферах, додаючи свої цінності. Після індивідуальної роботи проводиться обговорення в парах: «Чи всі сфери мого життя збалансовані?», «Як би виглядав мій ідеально збалансований компас?»

Рефлексія: «Як мій компас допомагає зрозуміти, яку професію обрати?»
(Лісун & Шейкіна, 2020)

Вправа 4. «Цінності та вибір професії» (40 хвилин)

Мета: Зв'язати особисті цінності з конкретними професіями.

Учасникам пропонують обрати 3 свої ключові цінності. Вони створюють перелік професій, які відповідають кожній із цих цінностей. Наприклад:

- Цінність: «Допомога іншим» → Професії, які відповідають: лікар, психолог, соціальний працівник.
- Цінність: «Творчість» → Професії, які відповідають: дизайнер, художник, письменник.

Робота в групах: обговорення, які професії найбільше відповідають особистим цінностям. Презентація групових висновків.

Рефлексія (20 хвилин):

Обговорення: «Як мої цінності можуть допомогти у виборі професії?»
(Методична збірка профорієнтаційних ігор, 2016)

Заняття 2. «Досліджуємо інтереси та здібності»

Міні-лекція: «Як інтереси та здібності впливають на вибір професії?» (25 хвилин).

Вправа 1. «Що мені цікаво?» (30 хвилин):

Мета: Визначити сфери інтересів.

Учасники заповнюють таблицю з трьома відповідними колонками: «Що я люблю робити», «Що мене цікавить» і «Що я хотів би спробувати» (Ткачук, 2023)

Вправа 2. «Мої сильні сторони» (40 хвилин):

Мета: Розпізнати свої таланти.

Учасники складають список своїх сильних сторін і отримують зворотний зв'язок від групи.

Вправа 3. «Професійні спрямованості за Дж. Голландом» (30 хвилин)

Мета: Виявити професійні спрямованості.

Учасники аналізують результати за Опитувальником професійної спрямованості (ОПС) Дж. Голланда (модифікація В.В. Синявський, О.О.

Ящишин), отримуючи підказки щодо сфер діяльності, які відповідають їхнім інтересам.

Вправа 4. «Що я можу» (40 хвилин)

Мета: Визначити, які навички та здібності учасники хотіли б розвивати.

Учасники пишуть список своїх здібностей у трьох категоріях:

- Те, що я роблю добре.
- Те, що я хочу навчитися.
- Те, що для мене цікаво, але поки недоступно.

Аналіз: «Які професії можуть бути пов'язані з кожною категорією?», «Які професії підходять вам згідно з результатами тесту?»

Рефлексія (20 хвилин) (Лісун & Шейкіна, 2020)

Заняття 3. «Світ професій»

Вправа 1. «Рейтинг професій» (40 хвилин)

Мета: Допомогти учасникам усвідомити, які професії є найбільш привабливими для них

Учасникам потрібно скласти список 10 професій, які їх цікавлять, і далі вони ранжують їх за важливістю.

Аналіз: Юнаки озвучують свій топ 3 професій, аргументуючи чому саме їх вони обрали

Вправа 2. «Плюси та мінуси професії» (40 хвилин)

Мета: Проаналізувати переваги та недоліки обраних професій.

Юнаки використовують список із трьох вибраних ними професій у попередній вправі і аналізують їх за перевагами та недоліками. Головні критерії юнаки повинні визначити самі. (Ткачук, 2023)

Вправа 3. «Інтерв'ю» (30 хвилин)

Мета: Дослідити своє ставлення до професії через інтерв'ю.

Хід виконання:

Учасники обирають професію, яка їх приваблює. У парі один виконує роль представника цієї професії, інший — інтерв'юера. Інтерв'юер ставить запитання:

- Як виглядає ваш типовий робочий день?
- Які основні завдання та виклики у вашій професії?
- Які навички та освіта потрібні для цієї роботи?
- Як Ви бачите рух по кар'єрним сходам в цій професії?
- Чи можете Ви собі уявити ідеальний день, працюючи на даній роботі?

Аналіз: учасники діляться враженнями в групі: Чи змінився ваш погляд на обрану професію? Чому? Чи змінили Ви своє бажання отримати цю професію? Чи ні?

Вправа 4. «Спробуй професію» (40 хв)

Хід виконання:

Учасники обирають професію, яка їх цікавить, і створюють сценарій типового робочого дня.

У парах виконують рольову гру: один виступає як представник професії, інший — його клієнт або колега.

Після гри обговорюють:

«Що було легким у виконанні ролі?»

«Що виявилось складним?»

«Чи хотіли б ви займатися цим професійно?»

Рефлексія 20 хв (Лісун & Шейкіна, 2020)

Заняття 4. «Професійні якості»

Вправа 1. «Дзеркало» (40 хв)

Мета: Отримати зворотний зв'язок про свої професійні якості.

Хід виконання:

1. Учасники діляться на трійки.

2. Кожен учасник розповідає про свою мрію або бажану професію.
3. Інші двоє називають якості, які вони вважають сильними у цієї людини та які можуть допомогти в реалізації цієї професії.
4. Обговорення: «Чи збігається зворотний зв'язок із вашим уявленням про себе?» (Лісун & Шейкіна, 2020)

Вправа 2. «Колесо професійних якостей» (30 хв)

Мета: Проаналізувати рівень розвитку різних професійних якостей.

Хід виконання:

Малюємо коло, розділене на 8 секторів, кожен із яких відповідає професійній якості - відповідальність, критичне мислення, емпатія, креативність, дисциплінованість, уважність, стресостійкість, цілеспрямованість. Учасники повинні оцінити свої якості за шкалою від 1 до 10 і позначити ці бали на «колесі».

Обговорення:

- Які якості розвинені найкраще?
- Які потребують покращення?
- Як це може вплинути на вибір професії

Мозковий штурм «Професійні якості успішної людини» (50 хв)

Тренер задає питання учасникам:

- Які професійні якості повинні бути в людини, щоб вона стала успішною?
- Чи є якості, які можуть навпаки заважати отримати успіх у професії?
- Чи є універсальні професійні якості, які повинні бути притаманні працівникам будь якої професії?
- Які професійні якості, на вашу думку, найбільше цінуються на сучасному ринку праці?

Для того, щоб візуалізувати ключові ідеї, які з'явилися в учасників у ході мозкового штурму, вони можуть намалювати символічний образ успішної людини/професіонала своєї справи. Це може бути портрет, дерево, квітка тощо. (Ткачук, 2023)

Вправа 3. «Дерево якостей» (40 хв)

Мета: Виявити професійні якості, якими володіють учні, та визначити напрями для розвитку.

Хід виконання: Кожному учню дається аркуш паперу з намальованим деревом:

- Коріння — ваші сильні сторони (якості, які вже є).
- Стовбур — ваші навички та здібності (що ви вже вмієте).
- Гілки — ваші цілі та мрії (чим хочете займатися в майбутньому).
- Листя — нові якості, які потрібно розвинути для досягнення мрій.

Обговорення: Які "гілки" та "листя" здаються Вам найбільш важливими? Чому? Як ваші «коріння» і «стовбур» можуть допомогти рости «гілкам» і «листю»? (Лісун & Шейкіна, 2020)

Рефлексія (20 хв)

Заняття 5. «Професійні мотиви»

Вправа 1. «Компас мотивів» (30 хв)

Мета: Допомогти учасникам зрозуміти їх головну мотивацію

Хід виконання:

Інструкція: Учасникам потрібно намалювати комплекс, де кожна сторона відповідає певній категорії мотивів:

- Північ – це стабільність: потреба у впевненості, постійному доході.
- Південь – це самовираження: бажання творити, самостійно приймати рішення.
- Захід – це суспільна значущість: прагнення допомагати людям, змінювати світ.

- Схід – це кар'єрний успіх: високий заробіток, статус, визнання.

Учасникам потрібно розташувати себе на "компасі", позначивши точку, яка відповідає їхнім основним професійним мотивам. Якщо мотивів декілька, нехай учні з'єднають їх лініями — це допоможе побачити баланс.

Обговорення: Чому саме цей напрямок є пріоритетним? Чи маєте баланс між прагненням до успіху, стабільності, творчості та допомоги іншим? Чи прагнете досягнути цього балансу?(Ткачук, 2023)

Вправа 2. «Піраміда професійних пріоритетів» (40 хв)

Мета: Проаналізувати значущість професійних мотивів

Інструкція: Учасникам роздають аркуші паперу, на яких намальована піраміда з 4 рівнів. Учасники і цій піраміді мають вписати мотиви у такому порядку:

- Верхівка (1 рівень): Найголовніший мотив у виборі професії.
- 2 рівень: менш важливі, але значущі мотиви, їх повинно бути два
- 3 рівень: три середні за важливістю мотиви.
- Основа піраміди (4 рівень): Найменш важливі мотиви.

Обговорення: Який мотив учасники помістили на верхівку? Чому саме він є найважливішим? На Вашу думку чи змінилася б піраміда через 5 років?

Вправа 3. «Мотиви вибору професії» (45 хв)

Мета: Дослідити професійні мотиви, які пов'язані з конкретною бажаною професією.

Інструкція: Учасники продумують свою "ідеальну професію" і мають записати відповіді на такі питання:

- Що мені подобається у цій професії?
- Які мотиви штовхають мене до вибору саме цієї роботи?
- Що я отримаю, працюючи в цій професії? (матеріальне задоволення, визнання, можливість допомагати тощо).

Обговорення: Учні презентують свої ідеї або обговорюють їх у малих групах. Кожен визначає, які мотиви є ключовими для цієї професії (наприклад, якщо професія лікар, то мотиви: допомога людям, стабільність, повага).

Вправа 4. «Що мене мотивує?» (35 хв)

Мета: Виявити особисті професійні мотиви та зрозуміти, що саме є пріоритетним у виборі професії.

Інструкція: Учасникам надається перелік мотивів вибору професії. Кожен учасник обирає 6 найважливіших для себе та пронумерує їх від 1 до 6 за пріоритетністю. Інші 6 – другорядні мотиви, також потрібно розташувати за пріоритетністю. Перелік мотивів: Високий заробіток, стабільність роботи, самореалізація, допомога іншим людям, можливість творчого розвитку, соціальний статус професії, професія "до душі", можливість подорожувати, перспективи кар'єрного росту, повага оточення, можливість змінювати світ, незалежність у роботі.

Обговорення: Учасники за бажанням діляться які мотиви вони обрали та чому. Як ці мотиви впливають на вибір професії?

Рефлексія (20 хв) (Лісун & Шейкіна, 2020)

Заняття 6. «Підсумки»

Вправа 1. «Мій професійний пазл» (30 хв)

Мета: Узагальнити ключові інсайти, які учасники отримали протягом тренінгу.

Інструкція: Кожен учасник має аркуш формату А3, їх завдання намалювати пазл з таких елементів:

- Назва професії, яка їх зацікавила.
- Три основні якості, які вони вже мають для цієї професії.
- Їх основна мотивація обрати цю професію
- Один крок, який вони зроблять у найближчий час для досягнення своєї професійної мети. (*Методична збірка профорієнтаційних ігор, 2016*)

Вправа 2. «Лист в майбутнє» (40 хв)

Мета: Закріпити наміри учасників щодо розвитку своєї кар'єри та професійного шляху.

Інструкція: Кожен учасник отримує невеликий аркуш паперу та ручку.

Завдання: написати лист самому собі у майбутнє (наприклад, через рік):

- Яку професію планую обрати?
- Які кроки вже зробив або планую зробити для досягнення цієї мети?
- Що для мене є найважливішим у роботі?
- Написати собі слова підтримки та мотивації

Учасники кладуть свої листи у конверти, заклеюють їх, а прочитати зможуть через рік після написання, або ж тоді, коли вже вступлять в університет (Ткачук, 2023).

Вправа 3. «Я – молодець» (40 хв)

Мета: Узагальнити навички, якості та досягнення, які учасники готові продемонструвати у майбутньому професійному середовищі.

Учасникам пропонується скласти коротку презентацію себе:

- Які мої ключові якості?
- Що мене відрізняє від інших?
- Які мої ключові досягнення?
- Яка моя мотивація?

Учасники по черзі презентують свої виступи перед групою.

Обговорення: Чи легко було говорити про свої сильні сторони? Чи соромились Ви заявити про себе? Чи навпаки Вам дуже хотілося показати свої сильні сторони? (Лісун & Шейкіна, 2020)

Вправа 4. «Зворотний зв'язок: Коло вражень» (20 хв)

Мета: Отримати рефлексію про тренінг та підбити підсумки роботи групи.

Учасники сідають у коло. Тренер ставить запитання:

- Що вам найбільше сподобалося на тренінгу?

- Що для вас стало найбільш корисним?
- Яке відкриття про себе ви зробили?
- Що ви плануєте використати у своєму житті після тренінгу? (Ткачук, 2023)

Завершується тренінг словами подяки та підкресленням важливості професійного розвитку.

3.2. Аналіз ефективності профорієнтаційного тренінгу для юнаків

Профорієнтаційний тренінг, що представлений у попередньому розділі був проведений для 20 учасників, які до цього взяли участь в емпіричному дослідженні. Серед 20 учасників 6 хлопців та 14 дівчат, серед яких статус ВПО мають 8 учасників. Загальна тривалість тренінгу склала 20 годин, розділених на 6 днів тренінгу.

Характеризуючи детальніше учасників варто звернути увагу на те, що більшість учасників, близько 70% – це юнаки, які не визначилися з професією і хотіли більше дослідити свої мотиви, вподобання, бажання і прагнення. Відповідно 30% учасників вирішили взяти участь в тренінгу, щоб впевнитися в своєму професійному виборі. Зокрема частина учасників отримали саме конкретну рекомендацію відвідати тренінгові заняття, адже мають або високий рівень вираження внутрішнього конфлікту між бажаними цінностями та їх доступністю, або серед їх мотивів вибору професії домінують зовнішні негативні мотиви, наявність яких може не найкращим чином вплинути на вибір професії. Відповідно нами було проведене тестування досліджуваних до відвідування тренінгових занять та після їх відвідування. Далі варто проаналізувати різницю показників, щоб оцінити ефективність проведеного тренінгу. Щодо аналізу відмінностей між показниками юнаків до тренінгу та після тренінгу за Методикою «Рівень співвідношення «цінності» і

«доступності» в різних життєвих сферах» (модифікація Субашкевич І.) та Методикою «Діагностика соціально-психологічних настанов особистості в мотиваційно-потребовій сфері» (О. Потьомкіної) варто зазначити, що аналіз значущих відмінностей за t-критерієм Стюдента показав наявність розбіжностей за такими показниками як ступінь вираження внутрішнього конфлікту між бажаними та доступними цінностями. Розбіжність є значущою на рівні $p < 0,01$. Згідно з результатами можемо сказати, що середній показник вираженості внутрішнього конфлікту серед юнаків після тренінгу є нижчим за показник до тренінгу, що свідчить про наявність певного результативного впливу.

Таблиця 3.1. Відмінності між показниками юнаків до тренінгу та після тренінгу за методикою «Рівень співвідношення «цінності» і «доступності» в різних життєвих сферах» (модифікація Субашкевич І.) та методикою «Діагностика соціально-психологічних настанов особистості в мотиваційно-потребовій сфері» (О. Потьомкіної)

Досліджувані явища	До/після тренінгу	Середнє	t	p
Ступінь вираження внутрішнього конфлікту	До тренінгу	61	3,41956	0,003*
	Після тренінгу	55,3		
Альтруїзм/егоїзм	До тренінгу	10	-1,8311	0,083*
	Після тренінгу	10,3		
Установка на результат	До тренінгу	5,6	-1,45297	0,163
	Після тренінгу	5,9		
Установка на процес	До тренінгу	10,55	-0,940	0,359
	Після тренінгу	10,75		

Примітка «*» - статистична значущість на рівні $p < 0,01$

Щодо відмінностей за Методикою «Мотиви вибору професії» (за В.А. Семиченко) було виявлено значущі розбіжності між показниками у всіх групах мотивів, окрім внутрішніх соціально значущих мотивів. Щодо відмінностей за внутрішніми індивідуально значущими мотивами та зовнішніми негативними,

то розбіжності є значущими на рівні $p < 0,01$. За показниками зовнішніх позитивних мотивів було виявлено розбіжності на рівні значущості $p < 0,1$. Дані відмінності свідчать про те, що після тренінгу більшість учасників більше дізналися про мотиви вибору професії, краще проаналізували себе і змінили думку.

Таблиця 3.2 Відмінності між результатами до та після тренінгу за Методикою «Мотиви вибору професії» (за В.А. Семиченко)

Групи мотивів	До/після тренінгу	Середнє	t	p
Внутрішні індивідуально значущі	До тренінгу	16,8	-3.4366	0,003*
	Після тренінгу	17,9		
Внутрішні соціально значущі	До тренінгу	16,8	0,856	0,403
	Після тренінгу	16,4		
Зовнішні позитивні	До тренінгу	16,9	1.9970	0,06*
	Після тренінгу	15,8		
Зовнішні негативні	До тренінгу	16,1	3.3218	0,004*
	Після тренінгу	14,8		

Примітка «*» - статистична значущість на рівні $p < 0,01$

За методикою Ш. Шварца PVQ «Портрет цінностей» (адаптація Семків І.) було виявлено значущі відмінності на рівні $p < 0,1$ за такими цінностями як досягнення, гедонізм, універсалізм та доброзичливість. Це може свідчити також про те, що юнаки в ході тренінгу переосмислили деякі свої цінності, що у свою чергу могло призвести до зміни домінуючих ціннісних орієнтацій. Тобто у даному випадку можна стверджувати про наявність певного впливу проведеного тренінгу на юнаків.

Таблиця 3.3 Відмінності між ціннісними орієнтаціями юнаків до та після тренінгу, за методикою Ш. Шварца PVQ «Портрет цінностей» (адаптація Семків І.)

Цінності	До/після тренінгу	Середнє	t	p
Самостійність	До тренінгу	4.2	-3.4366	0,685
	Після тренінгу	4.3		
Стимуляція	До тренінгу	3.1	1,856	0,154
	Після тренінгу	3.3		
Досягнення	До тренінгу	4.5	1.907	0,085*
	Після тренінгу	4.6		
Гедонізм	До тренінгу	4.8	3.3218	0,065*
	Після тренінгу	4.1		
Універсалізм	До тренінгу	4.5	-3.586	0.087*
	Після тренінгу	4.9		
Безпека	До тренінгу	5.1	2,856	0,345
	Після тренінгу	5.4		
Традиція	До тренінгу	3.8	1,522	0,128
	Після тренінгу	3.7		
Конформізм	До тренінгу	3.1	3.3218	0,296
	Після тренінгу	3.2		
Влада	До тренінгу	2,8	-3.4366	0,394
	Після тренінгу	2,6		
Доброзичливість	До тренінгу	4,5	0,856	0,074*
	Після тренінгу	4,8		

Примітка «*» - статистична значущість на рівні $p < 0,01$

Отже, результати аналізу значущих відмінностей показують, що існують значущі відмінності між результатами юнаків до тренінгу та після тренінгу. Зокрема найбільше відмінностей було виявлено саме в цінностях та мотивах професійної діяльності. Це дає нам підстави зробити висновок про ефективність даного тренінгу для юнаків, що знаходяться на етапі вибору професії, зокрема щодо допомоги у визначенні головних ціннісних орієнтацій, а також

домінуючих мотивів вибору професійної діяльності. Тренінг буде корисним для юнаків, які ще знаходяться в стані невизначеності щодо професійного вибору, адже він допомагає юнакам здійснити аналіз одних із ключових внутрішніх чинників вибору професії – ціннісних орієнтацій та мотивів.

Висновки до розділу 3

Третій розділ даної роботи був присвячений розробці програми профорієнтаційного тренінгу для юнаків, які ще не визначилися з професією і які потребують допомоги в цьому. Зокрема нами був здійснений аналіз проблеми важливості профорієнтаційної роботи з юнаками в період війни. У ході аналізу було визначено, що нестабільна ситуація в країні може негативно впливати на адекватне формування ціннісно-сислової сфери, яка в юнацькому віці ще є досить невизначеною і змінюється під впливом різних факторів. Зокрема наразі головним фактором її формуванні є кризовий стан, у якому юнаки перебувають кожного дня, відповідно ціннісна-сфера трансформується згідно з умовами цього травматичного досвіду. Саме тому важливо проводити профорієнтаційну роботу з юнаками для допомоги в пошуку певної стабільності в умовах даної невизначеності, яка є дуже необхідною в сучасних умовах.

Окрім цього нами був розроблений, а також проведений тренінг для юнаків, що складався з 6 занять. У результаті аналізу значущих відмінностей між результатами юнаків до та після тренінгу найбільше значущих розбіжностей було виявлено за шкалами Методики Ш. Шварца PVQ «Портрет цінностей» (адаптація Семків І.) та Методикою Мотиви вибору професії» (за В.А. Семиченко). Зокрема ці відмінності полягають в підвищенні рівня вираження таких цінностей як досягнення, універсалізм та доброзичливість і зниження рівня вираження цінності гедонізму. Окрім цього також були присутні розбіжності у рівні вираження внутрішнього конфлікту між бажаними

та доступними цінностями, згідно з якими після проходження тренінгу середній показник рівня внутрішнього конфлікту значно зменшився. Це підтверджує вплив тренінгу на ціннісні орієнтації, зокрема цей вплив стосується головним чином зниження саме рівня внутрішнього конфлікту у юнаків. Зокрема значущі відмінності виявилися і в мотивах професійної діяльності, головним чином за трьома шкалами груп мотивів професійної діяльності. Відповідно середнє значення рівня вираженості внутрішніх індивідуально значущих мотивів після проходження тренінгу стало вищим, а середні значення за шкалами зовнішніх позитивних та зовнішніх негативних мотивів знизилися. Окремо також варто виділити розбіжності у вираженні настанов на альтруїзм/егоїзм, при чому після проходження тренінгу середнє значення збільшилось, що говорить про більше вираження альтруїзму.

Таким чином на основі даних результатів зроблено висновки про ефективність тренінгу для юнаків саме щодо осмислення ціннісних орієнтацій та мотивів вибору професії, що полягають у зміні домінуючих цінностей, що можуть бути деструктивними для юнаків, на цінності, які є більш ефективними у професійному самовизначенні. Відповідно під впливом тренінгу зміна мотивів професійної діяльності відбулася в бік переважання внутрішніх індивідуальних мотивів над зовнішніми позитивними та негативними мотивами, що є більш здоровим видом мотивації професійного вибору юнаків. Зокрема ефективність виражається також у зміні рівня вираженості внутрішнього конфлікту між бажаним та доступним і рівня альтруїзму в юнаків.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження було досягнуто поставленої мети, зокрема було теоретично обґрунтовано та емпірично досліджено ціннісно-сміслові чинники вибору професії юнаками в умовах війни, а також було виконано наступні завдання:

1. Проаналізовано та узагальнено теоретико-методологічні підходи до вивчення ціннісно-сміислової сфери особистості юнаків. Здійснено аналіз поняття ціннісно-сміислової сфери особистості в психологічній літературі, зокрема погляди щодо ціннісної підсистеми таких вчених як: Т. Л. Антоненко, С. С. Гусаківська, М. М. Лук'яненко, М. Рокича, Т. М. Северіна та Ш. Шварца. І також щодо смислової підсистеми розглянуті роботи таких науковців як: О. В. Іванова, В. Франкла та І. Ялома. На основі розглянутих робіт було узагальнено, що ціннісно-сміслова сфера особистості – це структурно-функціональний компонент особистості, вона включає в себе цінності, ціннісні орієнтації та особистісні смисли. Ціннісно-сміслова сфера є центральним утворенням особистості і впливає на безліч сфер життя.

2. Підібрано емпіричні методи для дослідження ціннісно-сміслових чинників вибору професії юнаками в умовах війни – психодіагностичні методики: методика Ш. Шварца PVQ «Портрет цінностей» (адаптація Семків І.); методика О. Фанталової «Рівень співвідношення «цінності» і «доступності» в різних життєвих сферах» (модифікація Субашкевич І.); опитувальник професійної спрямованості (ОПС) Дж. Голланда (модифікація В. В. Синявський, О. О. Яцишин); методика «Мотиви вибору професії» (за В. А. Семиченко); методика «Діагностика соціально-психологічних настанов особистості в мотиваційно-потребовій сфері» (О. Потьомкіної). У результаті проведеного емпіричного дослідження було виявлено, що серед досліджуваних переважає інтелектуальний тип професійної спрямованості, у більшості

досліджуваних слабо виражений конфлікт між бажаними та доступними цінностями, найбільша кількість досліджуваних своєю провідною цінністю мають безпеку; серед цінностей, які досліджувані юнаки визначають для себе найголовнішими є: здоров'я – фізичне і психічне, любов – духовна і фізична, свобода, упевненість в собі, сім'я та матеріально забезпечене життя; серед досліджуваних домінують внутрішні індивідуально значущі мотиви вибору професії та альтруїстичні настанови і орієнтація на результат.

3. У ході емпіричного дослідження було виявлено наявність значущих відмінностей ціннісних орієнтацій у юнаків зі статусом ВПО та юнаків, які даного статусу не мають, зокрема значущі відмінності стосуються таких цінностей як гедонізм, безпека та влада. Також виявлено наявність значущих відмінностей за всіма групами мотивів вибору професійної діяльності. Зокрема середнє значення вираження рівня внутрішніх індивідуально значущих мотивів є вищим у юнаків зі статусом ВПО, а середнє значення рівня вираження зовнішніх позитивних мотивів є значно вищим у юнаків, які не мають статусу ВПО. Щодо внутрішніх соціально значущих мотивів та зовнішніх негативних, то також має місце вищий рівень вираження у юнаків без статусу ВПО, аніж у юнаків з даним статусом. Ці результати свідчать про наявність відмінностей у ціннісних орієнтаціях та домінуючих типах мотивації серед юнаків зі статусом ВПО та юнаків без статусу ВПО. У результаті проведеного кластерного аналізу отриманих даних нами було виділено дві групи юнаків, що можуть мати різний рівень складності у вирішенні питання професійного самовизначення, базуючись на результатах методик. Перша група – юнаки, що мають що не мають внутрішнього конфлікту, мають більш альтруїстичні та традиційні цінності і при виборі професії керуються внутрішніми мотивами на відміну від зовнішніх, друга група – юнаки, що мають внутрішній конфлікт, мають більше егоїстичні цінності, прагнення до влади та задоволення своїх потреб і керуються зовнішніми мотивами при виборі професії. На основі головних ознак кожної

групи, було визначено, що в ході кластерного аналізу групи поділилися на такі, що мають різні ціннісно-мотиваційні життєві орієнтири.

4. Був розроблений, а також проведений тренінг для юнаків, що складався з 6 занять. У результаті аналізу значущих відмінностей між результатами юнаків до та після тренінгу найбільше значущих розбіжностей було виявлено за шкалами методики Ш. Шварца PVQ «Портрет цінностей» (адаптація Семків І.) та методикою Мотиви вибору професії» (за В.А. Семиченко). Відповідно на основі даних результатів зроблено висновки про ефективність тренінгу для юнаків саме щодо осмислення ціннісних орієнтацій та мотивів вибору професії, що полягають у зміні домінуючих цінностей, що можуть бути деструктивними для юнаків, на цінності, які є більш ефективними у професійному самовизначенні. Відповідно під впливом тренінгу зміна мотивів професійної діяльності відбулася в бік переважання внутрішніх індивідуальних мотивів над зовнішніми позитивними та негативними мотивами, що є більш здоровим видом мотивації професійного вибору юнаків. Зокрема ефективність виражається також у зміні рівня вираженості внутрішнього конфлікту між бажаним та доступним і рівня альтруїзму в юнаків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антоненко, Т. Л. (2009). Психологічні основи впливу ціннісно-сміслової сфери на професійне становлення майбутнього фахівця. *Педагогіка і психологія : Вісник АПН України. Науково-теоретичний та інформаційний журнал Академії педагогічних наук України*, 4(65), 26–36.
2. Бодашевська, Ю. (2019). Особливості професійного самовизначення особистості в ранній юності (гендерний аспект). *World Science*, 8(48), 45–49.
3. Главінська, О. Д. (2011). Проблема професійної самосвідомості та самоствердження у юнацькому віці. *Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету*, 2(43), 21–23.
4. Горський, С. В. (2022). Питання професійного самовизначення особистості. *Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа та спеціальних знань в юридичній практиці*, 3(22), 44–49.
5. Гріньова, О. М. (2016). До проблеми розвитку ціннісно-сміслової сфери особистості підлітка. *Журнал науковий огляд*, 10(31), 1–6.
6. Гурлева, Т. С., & Журавльова, Н. Ю. (2018). Ціннісно-смісловий вибір у контексті самовизначення в ранньому юнацькому віці: погляд психотерапевта. *Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*, 6(14), 107–117.
7. Гусаківська, С. С. (2014). Формування ціннісно-сміслової сфери студентів засобами психотерапії (теоретичний аспект). *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*, (1), 1–13.
8. Гуцуляк, О. П. (2021). Психологічні особливості професійного самовизначення в юнацькому віці в осіб з особливими потребами. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія», серія «Психологія», (13), 53–57.*

9. Журавльова, Л. П., & Матюшенко, Т. А. (2009). Вплив емпатії на розвиток ціннісно-сислової сфери старшокласників з різною професійною спрямованістю. *Наука і освіта*, (6), 197–201.

10. Журба, К. О. (2020). Особистісно орієнтований підхід до виховання смисложиттєвих цінностей у дітей підліткового віку. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія : Педагогіка*, (2), 56–61.

11. Закатнов, Д. О. (2020). Кар'єрні та професійні ціннісні орієнтації учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*, 1(24), 155–170.

12. Іванова, О. В. (2017). Етапи дослідження психологічних особливостей розвитку смисложиттєвих орієнтацій у юнацькому віці. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки*, 5(2), 28–33.

13. Ігнатович, О. М., Татаурова-Осика, Г. П., & Шевенко, А. М. (2021). *Психологія професійної діагностики та професійного консультування*. Імекс-ЛТД.

14. Клибанівська, Т. М. (2020). Професійне самовизначення та професійне становлення старшокласників. *Актуальні проблеми психології*, 1(57), 32–39.

15. Когут, І. В., & Яновська, Т. А. (2020). Особливості ціннісно-сислової сфери підлітків. *Психологія і особистість*, 2(18), 189–204.

16. Кокун, О. М. (2016). Особливості професійного самовизначення юнаків на етапі оптації. *Психолого-педагогічні аспекти розвитку і формування людей з інвалідністю*, (3), 263–269.

17. Косянчук, С. В. (2014). Формування ціннісно-сислових орієнтацій старшокласників в умовах особистісно-орієнтованого навчання. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*, (8), 132–136.

18. Кочубей, Т., & Міщенко, М. (2021). Психологічні особливості вибору професії старшокласниками з особливими освітніми потребами. *Психологічний журнал*, (7), 46–50.

19. Кочубей, Т. Д., & Міщенко, М. С. (2021). Психологічні особливості вибору професії старшокласниками з особливими освітніми потребами. *Психологічний журнал Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*, (7), 46–50.

20. Кулаков, Р. С. (2010). Професійне самовизначення особистості: критерії та показники її сформованості в ранній юності. *Проблеми сучасної психології*, (8), 555–564.

21. Лавриненко, В. А. (2013). Психологічні особливості становлення смислової сфери підлітків. *Психологія і особистість*, 1(3), 59–74.

22. Легун, О. (2011). Сенс, сенсотворення, сенсожиттєві стратегії як динамічні характеристики особистості. *Український науковий журнал «Освіта регіону». Політологія. Психологія. Комунікації*, (2), 277.

23. Лепеха, А. А. (2020). У *Соціально-психологічні технології розвитку особистості* (с. 209–2012). ФОП Вишемирський В.С.

24. Лісун, О. І., & Шейкіна, К. М. (2020). *Інтерактивні заняття профорієнтаційного спрямування*.

25. Лук'яненко, М. М. (2018). Ціннісна сфера особистості як проблема філософської та психологічної науки. *Теорія і практика сучасної психології*, (2), 145–149.

26. *Методична збірка профорієнтаційних ігор*. (2016). Криворізький центр професійної освіти та машинобудування.

27. Мицишин І. & Дмитрів Ю. (2020). Чинники професійного самовизначення сучасних старшокласників. *New pedagogical thought*, 102(2), 51–54.

28. Москаленко, О. В. (2010). Сучасні концепції ціннісно-сислової сфери особистості. *Вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут". Філософія. Психологія. Педагогіка.*, (2), 113–118.

29. Мотков, С. О. (2018). Ціннісно-сислова сфера особистості: роль, структура та функції. *Психологічний часопис*, (10), 105–128.

30. Панчук, Н. П. (2015). Ціннісна сфера особистості та її роль у становленні професіонала. *Проблеми сучасної психології*, (29), 471–480.

31. Ребуха, Л., Шквир, О., & Казакова, Н. (2022). Наукові напрямки та етапи профорієнтаційної роботи у закладах загальної середнього освіти. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*, 17(2), 52–64.

32. Садова, М. А. (2020). Психологічні особливості впливу ціннісно-сислової сфери на професійне самовизначення обдарованої молоді. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія*, 31(3), 33–38.

33. Семків, І. І. (2013). Адаптація методики Ш. Шварца «Портрет цінностей» українською мовою. *Практична психологія та соціальна робота*, (1), 12–28.

34. Субашкевич, І. Р. (2016). *Формування ціннісно-сислової сфери студентів педагогічних спеціальностей засобами медіапсихологічних технологій*. Растр-7.

35. Тимошенко, Н. (2016). Професійне самовизначення старшокласників. *Актуальні питання гуманітарних наук*, (16), 421–427.

36. Ткачук, І. І. (2017). *Професійна орієнтація в сучасній школі: кращі методичні розробки практичних психологів і соціальних педагогів малокомплектних загальноосвітніх навчальних закладів, навчально-виховних об'єднань, навчально-виховних комплексів*. УНМЦ практичної психології і соціальної роботи.

37. Ткачук, І. І. (2023). Кар'єрне самовизначення старшокласників в умовах війни. *Інститут проблем виховання НАПН України*, (5), 235–239.
38. Чайка, Г. В. (2015). Ціннісно-сміслова сфера у кризові періоди розвитку особистості. *Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*, 6(9), 93–101.
39. Шуляка-Владика, Л. (2023). Ціннісно-орієнтаційна детермінація професійного самовизначення студентів. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*, (18), 101–109.
40. Щербакова, І. М., & Стадник, Г. А. (2015). *Психодіагностика професійного самовизначення особистості*. СумДПУ імені С. А. Макаренка.
41. Porzak, R. (2018). Career guidance. *Theoretical assumptions and exemplary practices*. Lublin: Wyższa Szkoła ekonomii i Innowacji
42. Rokeach, M. (1973). The nature of human values. N.Y.: Free Press.
43. Schwartz, S. H. (1992). Universals in the structure and content of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25(1), 65.
44. Yalom I. (2000) Existential pszchotherapy, 576.